

Хмельницький національний університет
 Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
 Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
 Освітній рівень

Особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки

назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Психологія

Шифр КДРМ

номер залікової книжки

Виконав(ла): студент(ка) II курсу, група ПІмз-20-1 _____ І. В. Васильєва
 Підпис Ініціали, прізвище

Керівник кандидат психологічних наук, доцент _____
 науковий ступінь, вчене звання Підпис Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор

_____ Є. М. Потапчук
 Підпис Ініціали, прізвище

_____ 20__ р.

Хмельницький, 2021

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема дипломної роботи «Особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки».

Студент Васильєва Ірина Вікторівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Дипломна робота включає 72 сторінки, 5 таблиць, 7 рисунків, перелік джерел посилання складає 78 найменувань, 4 додатки.

Ключові слова: образ професії, образ майбутньої професії, майбутній психолог, професійна підготовка психологів

Об'єктом дослідження є професійна підготовка студентів.

Предметом дослідження є особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки.

За результатами дослідження було конкретизовано та уточнено визначення образу професії, визначено особливості та структура образу майбутньої професії у студентів-психологів, до якої увійшли три компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційний. На основі змісту даних компонентів, нами був розроблений механізм оцінки показників, що входять до компонентів образу професії, доведено рівневу вираженість його сформованості (низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий), представлено їх якісний опис

Розроблена програма тренінгу «Я – майбутній психолог», яка спрямована на формування адекватних і більш повних уявлень у студентів-психологів щодо майбутньої професії та про свою майбутню професійну діяльність, усвідомлення та прийняття її, актуалізацію мотиваційного потенціалу.

Випускник _____

Васильєва І. В.

(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБРАЗУ ПРОФЕСІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ	11
1.1 Основні характеристики образу професії: поняття, структура, функції	11
1.2 Специфіка професійної підготовки майбутніх психологів	23
1.3 Особливості формування образу майбутньої професії у студентів- психологів	31
Висновки до розділу 1	39
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	41
2.1 Організація та методи емпіричного дослідження	41
2.2 Аналіз результатів експериментального дослідження образу майбутньої професії у студентів-психологів	47
2.3 Програма формування образу професії психолога у студентів на початковому етапі професійної підготовки	59
Висновки до розділу 2	69
ВИСНОВКИ	70
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	73
ДОДАТКИ	80
Додаток А Зведена таблиця оцінки рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів	80
Додаток Б Якісний опис рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів	81
Додаток В Навчально-тематичний план програми тренінгу «Я – майбутній психолог»	83
Додаток Г Програма тренінгу «Я – майбутній психолог»	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток сучасного суспільства, інноваційні технології, застосування практики психологічного знання у будь-якій соціальній сфері визначають нові вимоги до рівня якості підготовки психолога. Суспільству необхідні висококваліфіковані, компетентні в галузі своєї професійної діяльності, психологи, які мають соціальну спрямованість і високий рівень професіоналізму, оскільки вирішення багатьох проблем неможливе без участі спеціаліста психолога. Внаслідок цього професійне навчання у закладі вищої освіти має бути спрямоване не лише на передачу студентам певних професійних знань, умінь, навичок, а й на формування образу майбутньої професії.

Як показує практика, багато студентів розчаровуються у правильності вибору своєї професії, оскільки ідеальні уявлення про професію, з якими студенти вступають до закладів вищої освіти та реальні, з якими студенти стикаються у процесі навчання, – не співпадають. Деякі студенти не мають чітких уявлень про свою майбутню професійну діяльність, що пояснює труднощі, що виникають у період проходження практики. Сформований образ майбутньої професії у студентів на початковому етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти дає можливість логічно вибудувати шляхи пізнання обраної професії на наступних етапах навчання, а також, за рахунок практичного насичення, є основою для формування образу професіонала.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю визначення особливостей образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти, з метою подальшого підвищення рівня знань про професію, що здобувається, та професійну діяльність, формування суб'єктивних уявлень про майбутню професію та позитивного ставлення до неї, а також активізації мотиваційного потенціалу студентів для їх подальшого професійного розвитку та вдосконалення.

Дослідження проблем образу професії в сучасній психології представлені в наукових працях В. Бодрова, Н. Завалової, Є. Клімова, Б. Ломова, В. Толочек та ін., в яких розглядається образ об'єкта та суб'єкта праці. У працях Є. Клімова, А. Маркової, Н. Пряжнікова, В. Пономаренко та ін. вивчається образ як регулятор трудової діяльності. Вивчення образу професії ведеться за різними напрямками, досліджується образ у тій чи іншій професії, а також умови, фактори та технології його формування (А. Аміралова, Є. Бодякшина, В. Брагіна, Т. Верняєва, І. Дурманова, С. Зіборова, Л. Кунц, Н. Курбет, В. Овсяннікова, М. Рибнікова, Є. Платаш, Г. Помаз, Ю. Тюшев та ін.). Дослідження особливостей студентів-психологів у процесі професійної підготовки висвітлено у наукових працях Г. Білокрилової, Т. Буякас, Є. Бикової, О. Гопкало, М. Глуханюк, Є. Кочневої, О. Лебедевої, О. Соколовської, Д. Петерсона та ін. Проте, виходячи з аналізу досліджуваної проблеми, варто зазначити, що питання про особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів залишається відкритим.

Аналіз даних наукової літератури з питань теорії та практики визначення особливостей образу професії дозволив виявити наявні суперечності:

- між уявленнями студентів щодо професії психолога та реальними вимогами, що висуваються до його діяльності в різних сферах суспільства;
- між необхідністю визначення особливостей образу майбутньої професії у студентів і недостатньою представленістю в психології теоретичних підстав для розробки програм і технологій формування образу майбутньої професії у студентів закладів вищої освіти;
- між потребою в сформованому образі професії психолога у студентів на початковому етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти та недостатністю методичного забезпечення його формування.

Прагнення знайти шляхи вирішення цих суперечностей визначило проблему дослідження: у теоретичному плані – уточнення поняття «образ професії», виділення особливостей та структури образу майбутньої професії у студентів-психологів; у практичному плані – визначення рівнів сформованості

образу професії у майбутніх психологів та розробки програми формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти. Дана проблема обумовила вибір теми дослідження: «Особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки».

Об'єкт дослідження – професійна підготовка студентів.

Предмет дослідження – особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі їх професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження образу професії та можливості його формування у студентів.

2. Визначити особливості, структуру та зміст образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

3. Дослідити рівні сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів.

4. Розробити програму формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки.

Гіпотеза дослідження: виявлені особливості та сукупність компонентів образу майбутньої професії сприятиме розробці програми, спрямованої на вдосконалення суб'єктивних уявлень у студентів-психологів щодо професії, яка здобувається.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань в роботі використовувалися такі методи:

теоретичні: аналіз літератури з проблеми дослідження, порівняння, класифікація, узагальнення;

емпіричні: спостереження; тестування. В якості психодіагностичних методик використовувалися: діагностика мотиваційних факторів професійної діяльності співробітників (Ш. Річ, П. Мартін); опитувальник для вивчення провідних мотивів діяльності психолога (Г. Помаз); опитувальник термінальних цінностей (Н. Сенін); анкета професійних уявлень щодо майбутньої професії; методика самооцінки професійно-значущих якостей; тест «Задоволеність обраною професією» (А. Реан, модифікація В. Ядова, Н. Кузьміної); міні-тест для виявлення професійних позицій студентів-психологів (Л. Шнейдер);
методи математичної обробки даних: кількісний та якісний аналіз.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що представлена програма тренінгу «Я – майбутній психолог», спрямована на формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти, може бути використана викладачами в організації процесу професійного навчання, під час проведення «Соціально-психологічної практики», а також при розробці спецкурсів, програм, які забезпечують професійну підготовку майбутніх психологів відповідно до вимог, що висуваються сучасним суспільством до молодих спеціалістів.

Дослідно-експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту Хмельницького національного університету. У дослідженні взяли участь 52 здобувачі I-II курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія. Вік учасників дослідження в інтервалі від 17 до 19 років, середній вік становить 18 років.

Апробація результатів дослідження. Отримані під час дослідження теоретичні висновки та результати експериментального дослідження були представлені на XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Perspective of science and practice (м. Амстердам, Нідерланди, 13 грудня 2021 року), опублікована стаття «Особливості образу професії у майбутніх психологів», а також на Всеукраїнському круглому столі «Імідж психолога-науковця в

українському суспільстві проблеми та перспективи» за результатами обговорення опубліковані тези «Формування образу професії у студентів під час навчання у закладі вищої освіти» (Київ, 10 листопада 2021 року).

Структура роботи складається із вступу, 2 розділів, висновків, переліку джерел посилання з 78 найменувань, 4 додатків. Основний зміст роботи викладений на 72 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБРАЗУ ПРОФЕСІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

1.1 Основні характеристики образу професії: поняття, структура, функції

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли основи професійної діяльності людей достатньо вивчаються, на перший план виступає саме професійна підготовка фахівця до майбутньої діяльності та її моделювання. Образ професії можна розглядати як частину образу світу – інтегрального утворення особистості, особливістю якого є його прогностичність, що виявляється в спрямованості на близьке та віддалене майбутнє, яка і визначає мотивацію діяльності людини, а також її стратегію.

Дослідження проблеми образу професії неможливе без розгляду понять образ, образ світу, професійна складова образу світу, детальне вивчення яких дозволяє визначити природну основу даної утворення.

У рамках сучасної психологічної науки образ – це суб'єктивний феномен, який формується у процесі предметно-практичної, чуттєвої та розумової активності та є результатом цілісного, інтегрального відображення оточуючої дійсності. Образи завжди багатовимірні та відбивають різні сторони об'єктів, що сприймаються, їх зв'язок один з одним, і, навіть, ставлення їх до суб'єкта сприйняття [17]. Психічні образи виконують не тільки пізнавальну функцію, яка вивчається у межах когнітивної психології, а й загально регулюючу, пристосувальну функцію.

Поняття «образ» невід'ємне від широкого поняття «образ світу», під яким розуміють цілісну, багаторівневу систему уявлень людини про світ, інших людей, себе і свою діяльність. На думку О. Леонт'єва, образ світу є глибинною основою особистості. У психологічній теорії діяльності цілісність образу світу виводиться з єдності відбитого у ньому об'єктивного світу та системного характеру людської діяльності [33].

Аналізуючи різні точки зору на визначення поняття «образ світу», можна сказати, що ряд авторів (Є. Артем'єва, А. Петровський, Ю. Стрелков, М. Ярошевський та ін.) визначають образ світу як цілісну багаторівневу систему уявлень людини про мир, інших людей, про себе та свою діяльність, а також ставлення людини до світу. Інші автори (А. Гостєв, О. О. Леонт'єв, О. М. Леонт'єв, Б. Ломов, В. В. Петухов та ін.), розглядають образ світу як відображення реальності людиною, яка має амодальність. Суб'єкт сам вибудовує ставлення і до оточуючого світу, і до світу професій. Слід зазначити, що вони доповнюють один одного, оскільки образ професії є частиною образу світу.

Вивчення проблеми професійної складової образу світу у вітчизняній психології відбувається спільно з дослідженням професійного розвитку людини, проблеми професійного самовизначення та становлення професійної самосвідомості, а також із визначенням вимог, які висуває професія до фахівця.

Дослідження професійної складової образу світу представлено в роботах Є. Артем'євої, А. Бодальова, Є. Клімова, Ю. Стрелкова, К. Ханіної та ін. Професійна складова образу світу розглядається як система ставлень людини до оточуючого світу, яка сформована під впливом професії, у процесі її прийняття, життя у професії.

Ми вважаємо, що професійна складова образу світу містить у собі образ професії. Образ світу виступає невід'ємною частиною пізнання людини, саме він надає людині можливість зростати, розвиватися та вдосконалюватися, як у життєвому, так і в професійному планах. Образ світу включає в себе значне різноманіття професій. Професійна складова образу світу дає можливість обрати ту або іншу професійну діяльність, яка більше приваблює людину. Надалі, в процесі професійного навчання, в особистості починає формуватися образ майбутньої професії, що і визначає її подальший професійний розвиток і самовдосконалення.

Кожна людина має своє особисте уявлення про себе як професіонала, якщо таким є, і щодо світу професій в цілому. Професійна складова образу світу визначає те чи інше спрямування професійної діяльності. А пізніше формується

образ конкретної професії, коли людина неодмінно вивчає всі аспекти своєї майбутньої професії, у нашому випадку цей період є навчанням у закладі вищої освіти.

Образ професії – це сукупність уявлень людини щодо обраної професії та її ставлення до неї. Відповідно, образ професії включає в себе суб'єктивні уявлення фахівця, знання про конкретну професію, ставлення до неї, знання про професійно-важливі якості особистості спеціаліста, мотиваційний потенціал професійного розвитку та вдосконалення.

Серед робіт, які розкривають поняття «образ професії», виділяються наукові роботи, що розглядають образ об'єкту та суб'єкту праці (В. Бодров, Н. Завалова, Є. Клімов, Б. Ломов, В. Толочек та ін.) та образ як регулятор трудової діяльності (А. Маркова, В. Пономаренко, Н. Пряжников та ін.) .

На думку Л. Шнейдера, образ професії грає важливу роль у професійному самовизначенні. Людина, тоді визначається з вибором професії, коли уявляє, де і ким буде працювати, які вимоги висуває до неї обрана професія, і той заклад освіти, де дану професію можна здобути. Знання положень про регулюючу функцію образу, дає можливість створювати додаткові психологічні умови для успішного оволодіння професійною майстерністю, при цьому вносяться різні уточнення до змісту образу професії. Однак, як показує практика, образ професії залишається недостатньо сформованим не тільки у школярів, але й у студентів і навіть випускників освітніх закладів. Сформований образ професії дає можливість людині уявляти, ким і як він буде працювати, а також виникає деякий ієрархічний процес, послідовність операцій, план реалізації професійного образу. Необхідно зауважити, що зміст плану особистості щодо своєї професії має включати частину образу про самого себе [71].

Поняття «образ професії» має велику смислову спрямованість, так як, на думку О. Леонтьєва, шлях вирішення проблеми дослідження будь-якого образу відбувається від зовнішнього об'єктивного світу до відчуттів, сприймання, образу [33].

Образ професії засновується на принципі комплексного вивчення конкретної професії з різних боків (соціальної, психологічної, фізіологічної, економічної та виробничо-технічної). Визначення особливостей образу професії відбувається за різними напрямками. Найчастіше, в дослідженнях вивчається образ у тій чи іншій професії (Є. Бодякшин, І. Дурманов, С. Зіборова, Н. Курбет, В. Овсяннікова, Є. Платаш, М. Рибніков та ін.).

Так, Є. Клімов розглядає образ професії як наявність адекватної системи суб'єктивно інтерпретованих ціннісних уявлень фахівця на підставі власного професійного знання [28].

Образ професії в дослідженнях С. Зіборової розглядається як внутрішнє утворення, що має характер узагальненості та відображає становлення професійної свідомості як суб'єктного, особистісного процесу, з одного боку, та відповідне зовнішньому, специфічному змісту конкретної професійної діяльності – з іншого [51].

О. Дячкин, на підставі визначення образу професії С. Зіборової, вважає, що образ майбутньої професії є відображенням в свідомості студента основного змісту його професійної діяльності [17].

В своїй праці Д. Любенко під образом професії розуміє сукупність оціночних суджень суб'єктів суспільних дій і відносин, які відображають їх уподобання, думки та бажані або небажані прогнози про можливі результати спільної трудової діяльності в даному професійному середовищі [29].

А. Гопкало розглядає образ професії як окрему, в деякому сенсі, автономну систему, яка складається із взаємообумовлених компонентів, що виявляється у ставленні до певного виду професійної діяльності, якісний зміст якої залежить від включеності суб'єкту до цього виду діяльності [15].

Поняття «образ професії» включає в себе такі ознаки, як сукупність знань суб'єкту щодо аспектів, які відображають різні сторони професії: виробничо-педагогічну (тип освітнього заведення, термін навчання, службові обов'язки); соціально-психологічну (система вимог до вузькоспеціальних, моральних та організаційних якостей); виробничо-технічну (тривалість робочого дня та

відпуски, умови роботи, характер нервово-психічної навантаження в роботі); соціально-економічну (суспільна значущість професії, перспектива професійного та соціального зростання).

Ю. Солодовніков в своєму дослідженні розглядає образ професії як уявлення людини щодо обраної професії та її ставлення до неї. На думку автора, уявлення про професію відіграє важливу роль у формуванні професійної ідентичності. Образ професії включений в ідеальний образ себе як професіонала [60].

В дослідженні Н. Курбет образ професії розглядається як цілісне уявлення про базові компоненти професії, що виступають як фрагменти єдиної структури, які пов'язані між собою. В образі професії виявляється майбутній тип професіоналів як носіїв професії, що визначає специфіку сприймання оточуючої дійсності своїх власників, образ складається з уявлень про професію як трудову діяльність, яка має певну структуру: задані цілі, уявлення про результат праці; визначений предмет; система засобів праці; система професійних службових обов'язків; система прав; виробниче середовище, предметні та соціальні умови праці [32].

М. Рибнікова визначає образ професії як структурне динамічне утворення, що формується в процесі професійного становлення та ідентифікації образу «Я сам» фахівців «образом ідеалом» за умови наявності у них мотиваційної спрямованості та відповідних індивідуально-типологічних якостей особистості [52].

Є. Платаш вважає, що цілеспрямовано сформований образ майбутньої професії – це внутрішньо особистісне когнітивно-емоційне утворення, що інтегрує в цілісну систему мотиваційно-ціннісні уявлення про професію, розуміння її значущого змісту та базових компонентів, яке детермінує уявлення щодо самореалізації та індивідуальної кар'єри на основі співставлення індивідуально-особистісних особливостей із кваліфікаційними вимогами, і відіграє активно-дієву роль у поведінці особистості [5].

В результаті теоретичного аналізу, можна зробити висновки, що автори дають достатньо різноманітні визначення даного феномену, де образ професії розглядають: як систему з компонентів, що доповнюють одне одного (А. Гопкало, Є. Клімов, Є. Платаш); як деяке утворення, що формується в процесі професійного становлення та розвитку (С. Зіборова, Є. Платаш, М. Рибнікова); як уявлення людини щодо своєї професії (Н. Курбет, Ю. Солодовніков); як сукупність оцінок про можливі результати трудової діяльності (Д. Любенко); як відображення у свідомості людини професійної діяльності (О. Дячкін) (див. таблицю 1.1).

Таблиця 1.1 – Аналіз поняття «образ професії» в наукових дослідженнях

Автори	Система уявлень щодо професійної діяльності	Внутрішнє утворення, що формується в процесі професійного становлення	Уявлення людини щодо професії	Сукупність оцінок щодо можливих результатів трудової діяльності	Відображення у свідомості людини професійної діяльності
1	2	3	4	5	6
Клімов Є.	+				
Зіборова С.		+			
Любенко Д.				+	
Гопкало А.	+				
Солодовніков Ю.			+		
Курбет Н.			+		
Рибнікова М.		+			
Дячкін О.					+
Платаш Є.	+	+			

Примітка: «+» присутність змісту при визначенні поняття «образ професії», запропонованого автором.

У нашому дослідженні образ професії – це цілісна, багаторівнева система суб’єктивних уявлень людини про професію, яка відображає емоційне ставлення людини до неї та мотиваційний потенціал подальшого професійного розвитку та удосконалення. При теоретичному аналізі різних точок зору авторів на природу образу професії стає очевидним, що в літературі є значна кількість визначень, в яких відображається як основний зміст даного поняття, так і окремі його характеристики.

Важливим моментом при аналізі особливостей образу професії є визначення компонентного складу даного утворення. Немає єдиного підходу до цієї проблеми. Кожен автор виділяє свої змістові компоненти. Розглянемо їх детальніше.

Є. Клімов запропонував більш розгорнуту структуру образу професії, в основі якої покладені психічні регулятори праці, які в сукупності надають уявлення щодо образу професії. Науковець виділяє основні групи: образ об'єкту (предмет праці, зовнішніх засобів, умов і процесів трудової діяльності), який включає в себе емоційний, сенсорний, перцептивний образ, репрезентативний конкретний образ (спогади, уявлення, уяву), репрезентативний абстрактний образ (поняття, схеми, системи понять, алгоритми дій); образ суб'єкту: актуальний Я-образ (рефлексія свого актуального стану в даний момент, в даних професійних умовах або міжособистісних взаєминах); узагальнений Я-образ (Я-концепція, «Я» як представник професії, Я серед інших тощо); образ суб'єктно-об'єктних і суб'єктно-суб'єктних відносин: потреби та функціональні стани; емоції, почуття, емоційні відносини; характер, спрямованість особистості, світогляд; професіоналізм, досвід, знання, вміння, навички [28].

В дослідженні С. Зіборової структура образу професії представлена такими компонентами: цілі, засоби професійної діяльності та її специфічна предметна галузь. Цілі професійної діяльності в образі професії розглядаються як відображення в свідомості людини соціального смислу даної професії, її значення для суспільства та специфічних задач. На думку автора, це і є розуміння ролі професії в суспільному виробництві, що досягається шляхом розкриття внутрішніх зв'язків між діяльністю, що опановується, та її місцем в суспільстві. В якості засобів професійної діяльності виступає все те, що використовує професіонал для реалізації своїх функцій – від конкретних інструментів до узагальнених уявлень про можливі способи діяльності. Третій компонент образу майбутньої професії являє собою предметну частину – це знання того особливого кола явищ предметного світу, яким оперують представники даної професії [51]. Слід зауважити, що для образу професії, на наш погляд, наявності

лише цих трьох компонентів недостатньо, так як відсутні емоційні та особистісні складові, завдяки яким виражається ставлення людини до професії та виявляється професійна позиція особистості та її професійні якості.

Ю. Солодовніков виділяє такі складові образу професії: соціальна складова (уявлення суспільства в цілому щодо певної професії), корпоративна складова (уявлення щодо професії фахівців, які є її носіями), індивідуально-особистісна складова (уявлення самого студента про свою майбутню професію) [61].

К. Гавриловська вважає, що структурними компонентами суб'єктивного образу професії можуть виступати:

- 1) Образ професійної діяльності (Що робити і що має робити професіонал?);
- 2) Образ Я (Який Я (є, могу бути) в цій діяльності?);
- 3) Образ професійної сфери спілкування (Хто мене оточує в цій професії, і які наші стосунки?).

Дані компоненти перебувають між собою у певному взаємозв'язку та динамічних відносинах, і кожен із них здатний, у певних межах, впливати на динаміку розвитку інших [14].

В дослідженні Н. Курбет структура образу професії представлена такими компонентами: когнітивний, емоційно-оціночний і творчий.

Когнітивний компонент (містить в собі знання щодо професійної діяльності, професіоналів, уявлення про себе як про професіонала, визначення свого місця в професії, здатність передбачати майбутнє, планувати та структурувати); **емоційно-оціночний компонент** (самооцінка, рівень домагань, позитивне ставлення до себе, професії та професіоналу, ціннісні орієнтації, мотивація, адекватний вибір професії відповідно здібностей); **творчий компонент** (творчий потенціал, здатність до саморегуляції, саморозвитку, самовдосконаленню). На думку автора, виділені компоненти образу професії дають можливість визначити його як результат психічного відображення особистістю конкретної професійної діяльності, представників даної професії, їх

способу життя, на основі якого студент має можливість прагнути до саморозвитку та самовдосконалення в професійній діяльності [32].

В дослідженні М. Рибнікової структурними компонентами образу професії є «Образ-ідеал» і образ «Я сам», саме через ідентифікацію даних компонентів і формується образ професії [52].

Є. Платаш при дослідженні образу професії економіста, в його структурі виділяє такі компоненти: **мотиваційно-цільовий** (обґрунтованість і усвідомленість вибору професії економіста, адекватність уявлень про можливу професійну кар'єру та професійного особистісного розвитку); **операційно-знаннєвий** (рівень знань щодо майбутньої професії та майбутнього процесу професійної діяльності, тобто об'єкт праці); **особистісно-орієнтований** (рівень уявлень особистості про себе як про професіонала, тобто суб'єкт праці); **прогностичний** (уміння особистості планувати професійну кар'єру та професійний саморозвиток) [5].

Проведений аналіз структурних компонентів образу професії наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Аналіз структурних компонентів образу професії

Компоненти	Автори						
	Клімов Є.	Зіброва С.	Солодолвніков Ю.	Дурманова І.	Курбет Н.	Рибникова М.	Платаш Є.
Когнітивний	-	-	-	-	+	-	-
Операційно-знаннєвий	-	-	-	-	-	-	+
Емоційно-оціночний	-	-	-	-	+	-	-
Творчий	-	-	-	-	+	-	-
Мотиваційно-цільовий	-	-	-	-	-	-	+
Прогностичний	-	-	-	-	-	-	+
Образ об'єкту	+	-	-	+	-	-	-
Образ суб'єкту	+	-	-	-	-	-	-
Образ суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних взаємин	+	-	-	+	-	-	-
Узагальнений Я образ	+	-	-	+	-	+	-

Продовження таблиці 1.2

Цілі та засоби професійної діяльності	-	+	-	-	-	-	-
Предметна галузь професійної діяльності	-	+	-	-	-	-	-
Корпоративна складова	-	-	+	-	-	-	-
Соціальна складова	-	-	+	-	-	-	-
Індивідуально-особистісна складова	-	-	+	-	-	-	-
Образ-ідеал	-	-	-	-	-	+	-
Особистісно-орієнтований	-	-	-	-	-	-	+

Примітка: «+» присутність даного компонента в структурі образу професії, запропонованої авторами.

Дані, наведені в таблиці 1.2, доводять, що немає єдиних структурних компонентів образу професії, але запропоновані авторами структури мають компоненти, які пересікаються між собою. Більшість компонентів мають однаковий зміст, але різні назви. Однак, різноманітність виділених компонентів ще більше відкриває можливості для вивчення образу професії з різних сторін.

На наш погляд, структура образу професії, яка запропонована Є. Платашом, і складається з мотиваційно-цільового, операційно-знаннєвого, особистісно-орієнтованого, прогностичного компонентів, є найбільш повною. Дана структура відображає як професійний бік діяльності суб'єкта, так і його особистісні характеристики, проте в запропонованій структурі не вказано ставлення до своєї професії.

У нашому дослідженні в структурі образу професії виділені такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційний.

Мотиваційний компонент включає в себе усвідомленість вибору професії, її ролі в суспільстві, мотивацію, установку на професійний успіх, потребу в професійному зростанні, розвитку та самовдосконаленні, що визначає мотиваційний потенціал студентів.

Когнітивний компонент передбачає оволодіння системою знань щодо обраної професії, майбутньої професійної діяльності, щодо професійно-важливих якостей фахівця, і це відображається в суб'єктивних уявленнях студентів про майбутню професію.

Емоційний компонент являє собою ставлення до майбутньої професії та майбутньої професійної діяльності, задоволеність обраною професією, і це виявляється в різному емоційному ставленні студентів до неї.

Ми припускаємо, що кожний компонент структури доповнює інший та утворює певну єдину систему, фундамент якої закладається на початковому етапі професійної підготовки у закладах вищої освіти, під час проходження різних видів практики. Образ професії у студентів виступає основою для формування образу майбутнього професіонала, відповідно і зміст образу професії може змінюватись від першого до останнього курсу навчання.

Відповідно, образ професії як складне динамічне утворення може змінюватись, наповнюватись і удосконалюватись в процесі професійної підготовки у ЗВО. Важливо з'ясувати, який вплив здійснюють ці компоненти один на одного, це дозволяє краще зрозуміти структуру образу професії (див. рисунок 1.1).

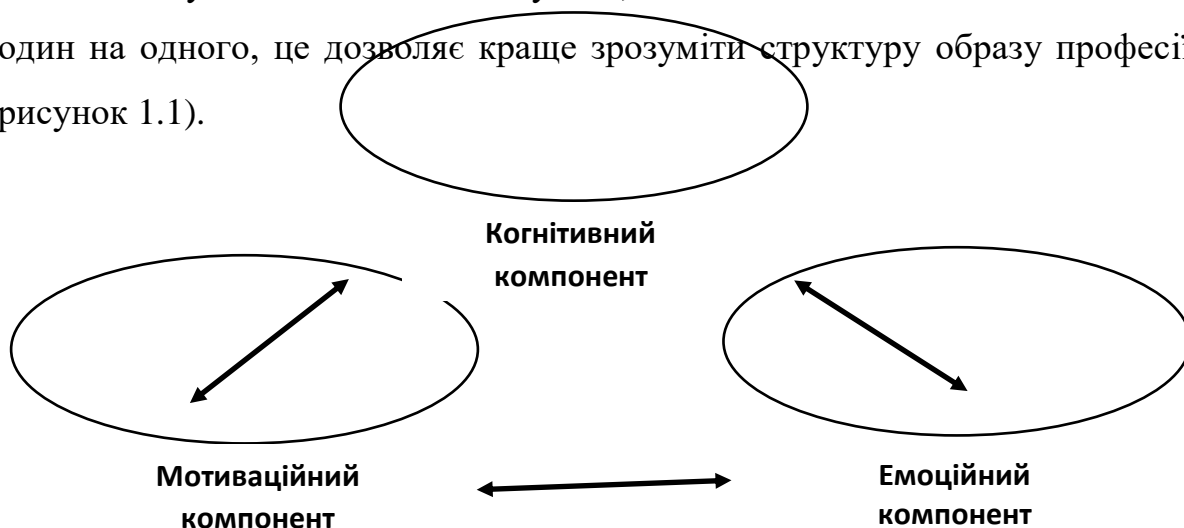

Рис. 1.1 – Взаємозв'язок компонентів образу професії

Виділені компоненти образу професії мають чіткий зв'язок між собою, де завдяки когнітивному компоненту людина отримує ті або інші знання щодо професії, ці знання виступають спонуканням до вибору та отримання цієї

професії, у людини з'являється прагнення професійно розвиватися та вдосконалюватися. Знання професійно-важливих якостей фахівця дають можливість людині оцінити себе як майбутнього професіонала або, навпаки, як людину непридатну до цієї професійної діяльності.

Образ професії, на думку дослідників, виконує такі функції: смислоутворюючу, стратегічну, прогностичну, контрольню-коригуючу, регуляторну.

В дослідженнях З. Становського доведено, що на етапі вибору сфери професійної діяльності образ професії виступає в якості **смислоутворюючого мотиву**. Повнота образу, його адекватність суттєвим змістовним характеристикам професії роблять вибір обґрунтованим і реальним [62]. На етапі професійної підготовки образ професії виступає як стратегічний образ кінцевого результату діяльності. Дослідники відзначають, що на даному етапі професійного становлення особистості важливо усвідомлення наявних об'єктивних суспільних вимог до спеціаліста, усвідомлення та прийняття (або неприйняття) їх у якості власного ідеалу.

На наступних етапах професійного становлення образ професії виконує різноманітні функції: **прогностичну**, де образ професії визначає подальшу професійну кар'єру та професійний розвиток особистості, **контрольно-коригуючу**, яка полягає в удосконаленні професійної діяльності особистості, а також у своєчасному усуненні недоліків у діяльності. **Регуляторна функція** образу професії дає особистості можливість прагнути до самовдосконалення, саморозвитку в професійній діяльності, стати професіоналом.

Отже, образ професії – це цілісна, багаторівнева система суб'єктивних уявлень людини щодо професії, що відображає емоційне ставлення людини до неї та мотиваційний потенціал подальшого професійного розвитку і вдосконалення. Структура образу професії різноманітна, одні компоненти відображають тільки професійний бік, інші – соціальний, треті – емоційну сторону, четверті компоненти – особистісну. Різноманітність компонентного складу дає можливість вивчити образ професії більш детально.

В нашому дослідженні ми будемо розглядати такі структурні компоненти образу професії: мотиваційний, когнітивний, емоційний. Взаємодія даних компонентів визначає сформованість образу майбутньої професії у студентів.

1.2 Специфіка професійної підготовки майбутніх психологів

Період навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) є важливою складовою процесу професіоналізації, де майбутній фахівець отримує необхідні знання та вміння, знайомитися зі старшими колегами, уточнює своє вихідне уявлення про ту діяльність, якій він вирішив присвятити себе, вступаючи до цього освітнього закладу.

Питання організації процесу навчання та навчально-виховної діяльності студентів-психологів відображені у роботах Г. Любімової, Т. Бяукас, В. Карандашева, І. Завгородньої, Н. Ісаєвої, Є. Сапогової, А. Чернишова, С. Чебатицьова та ін.

Враховуючи, що метою гуманітарної освіти є не лише передача студенту сукупності професійних знань, умінь та навичок у певній сфері, а й розвиток світогляду, ерудованості, міждисциплінарного чуття, здатності до індивідуальних креативних рішень та підходів, до самонавчання та саморозвитку, а також формування професійних, гуманістичних цінностей, що визначають основу професійної позиції студента. Тому професійну підготовку майбутніх фахівців у галузі психології – психологів, на наш погляд, необхідно здійснювати в рамках двох напрямів: перше – організація навчально-професійної діяльності (ефективне опанування психологічних дисциплін, засвоєння навичок самостійної навчальної роботи, успішне проходження практики з усіх видів професійної діяльності психолога); друге – формування особистості самого психолога, визначення його професійної позиції.

Поняття «навчання» у межах психологічної науки сприймається як одне із сторін навчальної діяльності. М. Єгорова вважає, що діяльність навчання – це підсистема навчальної діяльності, спрямована на створення умов діяльності учіння, переважно внутрішніх її умов [18].

Багато авторів навчально-професійну діяльність визначають як специфічний вид діяльності, який спрямований на самого учня (як її суб'єкта), для того, щоб забезпечити розвиток та формування його особистості як професіонала (Є. Білозерцев, А. Гонєєв, А. Пашков та ін.). С. Зеніна, аналізуючи специфіку навчально-професійної діяльності, вважає, що із засобів діяльності реалізуються суб'єктно-орієнтована потреба у знаннях, вміннях, навичках, коло яких обмежено важливою для суб'єкта сферою професійної діяльності, що регулюється його уявленнями про ідеального професіонала. Навчально-професійна діяльність, як провідна, на думку автора, виступає фактором позитивного розвитку в юнацькому віці та задається типом відносин людина – предмет, а також має свою певну специфічну структуру, яка аналогічна структурі навчальної діяльності у межах професійної ситуації значимих для особи [21].

Результати дослідження Г. Любімової, респондентами якого були психологи, дозволяють виділити кризи навчально-професійної діяльності та ідентичності у майбутніх психологів. Автор вказує на такі, особливо важливі моменти, стадії професійного навчання:

- 1-й курс – **криза очікувань** (зіткнення очікувань недавніх абітурієнтів щодо обраної професії з навчальними буднями 1-го курсу);

- 3-й курс – **криза самовизначення** («велика частина навчання позаду: що я можу як професіонал?»);

- 4-й курс – **криза працевлаштування** (планування кар'єри, пошук місця роботи);

- завершення навчання у ЗВО – **криза професійної адаптації** (працевлаштування за спеціальністю чи перекваліфікація, відмова від отриманої професії) [53].

Ю. Поваренков виділяє дві кризи професійного розвитку студентів педагогічного університету. Виникнення **першої кризи** (кризи 2-го курсу) пов'язане із усвідомленням та прийняттям студентами нової ситуації соціально-професійного розвитку, яка значно відрізняється від ситуацій у старших класах. Як головний результат подолання даної кризи виступає формування академічної

форми навчальної діяльності та особистості студента. **Друга криза** виникає тоді, коли студенти стикаються із реальними професійними завданнями. Криза починається з усвідомлення того, що фундаментальна підготовка на 1-3 курсах є необхідною, але недостатньою умовою для вирішення завдань, що виникають під час практики. Внаслідок подолання даної кризи починає формуватися психологічна система професійної діяльності, закладаються основи професійного інтелекту, професійної ідентичності та системи професійної мотивації.

Навчання у ЗВО має прагматичну спрямованість, особливість якої полягає в тому, що освітній процес у вищій школі наближений до умов майбутньої професійної діяльності, що включає як теоретичний, так і практичний аспекти, а також виробництво нових знань психологом-дослідником [45]. Процес навчання у ЗВО передбачає обов'язкове здобуття практичного досвіду професійної діяльності психолога. На різних етапах професійного навчання студенти-психологи освоюють різноманітні види психологічної діяльності, а також певні методи та методики. Специфіка організації освітнього процесу професійної підготовки психологів має будуватися на таких принципах:

1. Діяльнісний принцип передбачає, що засвоєння професії дає можливість структурувати навчання, стверджує єдність психологічної теорії та практики, забезпечує надійні засади всіх видів роботи психолога.

2. Віково-психологічне вивчення людини сприяє досягненню основ зростання та розвитку людини, починаючи з пренатального періоду і далі – через всі вікові періоди – до зрілості.

3. Безперервне обґрунтування високої соціальної значущості та затребуваності майбутньої професійної діяльності студентів – включення до навчальної діяльності завдань особистісного зростання молодих людей.

4. Системний підхід у пізнанні психічної реальності сприяє адекватній постановці проблем та навчальних завдань, орієнтує процес навчання на виявлення цілісного образу людини, таким чином, розкриваючи перед учасниками освітнього процесу ширшу пізнавальну реальність. Системний

підхід фіксує недостатність традиційних схем навчання, потребує освоєння інноваційних освітніх програм та методів навчання [18].

Процес навчання у вищій школі передбачає наявність теоретичних та практичних занять, які поділяються на два види: аудиторні та самостійні. До основних видів аудиторних занять належать лекційні, практичні заняття, лабораторні роботи, консультації. До самостійної роботи студентів входять читання літератури, підготовка до семінарів та практичних занять, підготовка рефератів, курсових та дипломних робіт.

О. Кокун вважає, що поняття самостійної роботи обов'язково співвідноситься з організуючою роллю викладача, яка передбачає не лише постановку завдань студентам, а й професійно підвищити їх мотивацію, надати допомогу щодо напрямів роботи, вибору найефективніших методів, і, навіть, під час аналізу досягнутих результатів. Таким чином, керівництво з боку викладача має поступово заміщуватися самокерівництвом, самоконтролем та самоорганізацією з боку студента [29].

Слід зазначити, що оволодіння студентами навичками самостійної навчальної роботи необхідне для майбутньої професійної діяльності психолога. Сучасні вимоги до психолога-професіонала передбачають постійну самоосвіту, що сприяє успішній професійній діяльності.

У психологічній науці виділяють два основні напрями: науковий та практичний. Як зазначає В. Карандишев, практична психологія набула свого розвитку трохи пізніше, ніж академічна, у зв'язку з виникненням соціального замовлення. Академічна психологія, пов'язана з науковою та педагогічною діяльністю, значно раніше набула сталого статусу в суспільній свідомості [27]. Основна мета наукової психології – це пізнання закономірностей людської психіки науковими методами. Перед практичним психологом стоїть завдання надання психологічної допомоги конкретним людям чи групам людей.

В. Карандашев на основі роду психологічної діяльності виділяє такі спеціалізації: психолог-науковець, психолог-практик, викладач психології. Основна діяльність психолога-вченого полягає у пошуку нових психологічних

знань, вивченні психологічних закономірностей та прогнозуванні психологічних явищ.

В основі діяльності психолога-практика знаходиться застосування психологічних знань та умінь для вирішення практичних завдань у процесі діагностичної роботи, консультування, корекційної та профілактичної роботи, підтримки. Діяльність викладача психології передбачає психологічну освіту та навчання психологічним знанням. У процесі професійного навчання студенти-психологи вивчають основи як наукової, так і практичної діяльності.

Вивченню професійної діяльності психолога присвячено багато робіт різних авторів, а саме: Г. Абрамової, А. Бондаренко, О. Бодальова, Ф. Василюка, І. Дубровіної, В. Зазикіна, Є. Клімова, Н. Кузьміної, О. Маркової, О. Реана, Є. Романової, А. Чернишева та інших. Діяльність психолога складно організована та включає в себе кілька видів діяльності, які різняться формою, цілям, способам здійснення, функціональною спрямованістю, тимчасовими характеристиками тощо. Виходячи з реалізації різноманітних цілей діяльності, психолог виконує такі види діяльності: психодіагностика, корекційно-розвиваюча робота, психологічне консультування, психологічна профілактика та психологічна просвіта.

Психодіагностична робота є ключовим видом діяльності, оскільки для виконання будь-якого іншого виду діяльності необхідно мати відомості про суб'єкт допомоги (І. Дубровіна, Р. Овчарова, Є. Романова). Основна мета психодіагностики – це фіксація та опис у впорядкованому вигляді психологічних відмінностей між людьми та групами, об'єднаними за певними ознаками (К. Гуревич). В останні роки все більшого поширення набуває визначення психодіагностики як постановки психологічного діагнозу (В. Столін, А. Бодальов). Г. Абрамовою, Є. Романовою були виділено особливості психодіагностичної діяльності психолога, а саме, критерії успішності роботи психодіагноста, які пов'язані з факторами його діяльності: узагальненою теорією, засобами та способами отримання та передачі психологічної

інформації. Важливо враховувати дані критерії під час професійної підготовки майбутніх психологів [1, с. 149].

Психологічне консультування – це один із важливих напрямів роботи психолога. Як зазначає І. Дубровіна, психологічний сенс консультування – допомогти людині самій вирішити проблему. Завдання психолога полягає в тому, щоб підвести клієнта до самостійного розуміння джерел виникаючих проблем [49]. На думку Г. Абрамової, завдання консультанта полягає в тому, щоб створити умови для іншої людини, в яких вона переживає свої нові можливості у вирішенні її психологічних завдань [1].

Психопрофілактична робота передбачає діяльність із запобігання можливого неблагополуччя у психологічному та особистісному розвитку, зі створення психологічних умов, максимально сприятливих для цього розвитку. У психологічній профілактиці ініціатива має виходити від психолога. Психологічна профілактика тісно пов'язана з психологічним просвітництвом, яке розглядається як залучення людей, з якими працює психолог, до психологічних знань (І. Дубровіна) [49].

Значним та відповідальним напрямом діяльності психолога є психологічна корекція. Психологічна корекція – це діяльність психолога з виправлення особливостей психічного розвитку, які відповідають оптимальній моделі [42]. Розвиваюча діяльність психолога спрямована на створення соціально-психологічних умов для цілісного психологічного розвитку, а психокорекційна – на рішення у процесі такого розвитку конкретних проблем навчання, поведінки чи психічного самопочуття.

Усі види професійної діяльності психолога-практика є не розрізненими напрямами роботи, а взаємопов'язаними, елементами, які взаємодоповнюють одне одного, де кожен з них має сенс через зв'язок з іншими, коли результат однієї форми роботи, є метою іншої (Г. Абрамова, М. Бітянова, І. Дубровіна та ін.). Відповідно, і підготовка майбутніх психологів має будуватися на моделюванні всіх видів професійної діяльності психолога, а також на їх реалізації та відпрацюванні на виробничій практиці.

Основи наукової діяльності студенти опановують через науково-дослідну діяльність. Ряд авторів (Т. Вишнякова, І. Клименко, С. Новіков) виділяють такі особливості наукової діяльності студентів:

- підпорядкованість цілей наукової діяльності навчальним планам;
- основними мотивами є пізнавальні;
- дана діяльність здійснюється під керівництвом викладачів та наукових співробітників закладів вищої освіти;
- у процесі діяльності формується професійна самостійність, здатність до творчого вирішення практичних завдань на початку трудової діяльності;
- вона сприяє розширенню відомостей для успішного вирішення студентами професійних, організаторських та інших проблемних ситуацій, з якими можуть зіткнутися в майбутньому.

Науково-дослідницька діяльність формується не відразу, вона має динаміку. Вищий рівень творчої активності студентів виявляється там, де вони самостійно ставлять проблему, знаходять шляхи її вирішення, вибирають із них оптимальний варіант.

Для професії психолога характерна наявність своєрідної та певної теоретичної та практичної діяльності:

по-перше, об'єктом дослідницької та практичної роботи психолога виступає людина;

по-друге, вивчення психологічних знань, у тому числі теорій, концепцій, понять та оволодіння процедурою отримання емпіричної інформації є проблемою, внаслідок їх різноманітності та суперечливості;

по-третє, професійний світогляд психолога ніби «занурений» у систему різних уявлень (повсякденних, художніх, релігійних) про людину і суспільство, що визначають професійну позицію спеціаліста;

по-четверте, професія психолога висуває високі вимоги до особистості професіонала.

Важливою стороною професійної діяльності психолога є поглиблена самосвідомість, співвідношення своїх особистих особливостей із вимогами

гуманістичної орієнтації у психологічній взаємодії. Психологу необхідно мати не тільки професійні знання, вміння, навички, а також вміти творчо змінювати свою особистість з використанням психологічних знань, відповідно до об'єктивно існуючих моральних цінностей суспільства, відповідно до власної індивідуальності. Можливість розгляду самоактивності та саморозвитку пов'язана з дослідженням здатності людини вийти за межі своєї діяльності для її аналізу, оцінки та подальшої організації (Н. Алексєєв, С. Рубінштейн, В. Слободчиков).

Г. Абрамовою було запропоновано формулу професійної позиції психолога, яка визначається його рефлексією на узагальнену теорію, його ставленням до своєї професії та рефлексією змісту «Я-концепції». Це вказує на те, що кваліфікований психолог повинен мати узагальнені наукові знання про людину, що забезпечують рефлексію змісту життєвого досвіду і дозволяють користуватися критеріями наукової психології при аналізі індивідуальності клієнта та конкретних обставин його життя [1].

У дослідженні Л. Шнейдера визначено параметри професійної позиції психолога, зокрема студента-психолога. До них належать: оцінка своїх комунікативних навичок, професійних знань, ставлення до себе як до психолога, досвід у практичній психології, ставлення до отримуваної освіти, задоволення від допомоги іншим людям, активність професійного самовдосконалення, оцінка своєї ролі у професійному розвитку. А також важливі для психолога професійно значущі якості: емпатія, душевна теплота, щирість, конкретність, ініціативність, спонтанність майбутньої професії [71].

Важливо відзначити, що випускник вищої школи сьогодні повинен мати певний набір компетентностей, що постають як результат опанування основною освітньо-професійною програмою вищої школи, до них входять інтегральна компетентність, загальні та фахові компетентності, серед яких: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність вчитися і оволодівати

сучасними знаннями; здатність бути критичним і самокритичним; здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність генерувати нові ідеї (креативність); навички міжособистісної взаємодії; здатність працювати в команді тощо.

Таким чином, у процесі здобуття вищої освіти відбуваються дуже значні зміни в особистісно-професійному становленні студентів-психологів. Розглядаючи процес навчання науковці виділяють кризові, переломні моменти, де центральне місце посідає саме третій курс. Ця криза виявляється як у підвищеній критичності до змісту отримуваної професійної освіти (його достатності, фундаментальності, систематизованості, сучасності), так і в переоцінці студентами своїх професійних планів щодо подальшої роботи у сфері психології. Успішне подолання цієї кризи дає можливість студенту стати професіоналом у майбутньому.

1.3 Особливості формування образу майбутньої професії у студентів-психологів

Розвиток сучасного суспільства, інноваційні технології визначають нові вимоги до системи професійної освіти, яка має підготувати фахівців нового покоління, конкурентоспроможних не тільки на українському ринку праці, але і на європейському.

Процес навчання у вищій школі передбачає обов'язкове здобуття практичного досвіду професійної діяльності психолога. Здійснюючи підготовку фахівців у системі професійної освіти необхідно мати уявлення про вихідний, кінцевий та проміжний результат освітньої діяльності, що неможливо без формування образу професії у студентів. На різних етапах професійного навчання студенти-психологи опановують певні види психологічної діяльності, конкретні методи та методики. На думку І. Вачкова, через оволодіння конкретними методами та формами дослідницької та практичної діяльності студенти засвоюють всю психологію в цілому, і при цьому долучаються до всього різноманіття культури [13].

Встановлено, що формування знань про себе як про професіонала (Я-професійне) у людини пов'язане з утворенням певних оціночних еталонів-стереотипів фахівців, які складаються з набору різних якостей. Формування оціночних еталонів-стереотипів фахівців відбувається у процесі життєдіяльності особистості, залежить від роду та виду її діяльності (зокрема. професійної), її цілей і мотивів, від статевих і вікових особливостей людей. З накопиченням досвіду в особистості кількість її оціночних еталонів-стереотипів збільшується, причому вони можуть співіснувати, взаємообумовлюючи один одного,

Деякі науковці (О. Дячкін, Н. Курбет, Б. Ломов, Є. Платаш, М. Рибнікова та ін.) у своїх роботах розглядають процес формування образу професії порізному, виходячи із задач дослідження, і, навіть, специфіки досліджуваної професії.

Б. Ломовим було встановлено, що велику роль у формуванні образів відграє не лише безпосереднє сприймання об'єктів, ситуацій тощо, а й знакові системи (мова, карти, креслення тощо.).

На думку М. Рибнікової, формування образу професії є динамічним процесом, що реалізується через механізми професійного становлення та ідентифікації образу «Я сам» суб'єктів з «образом ідеалом» за наявності у працівників певної мотиваційної спрямованості та відповідного рівня професійно важливих якостей. Автор вважає, що критерієм завершеності формування образу професії є успішність професійної діяльності [52].

У роботі О. Дячкіна формування образу професії передбачає об'єднання різних відомостей про професію, встановлення їх взаємозв'язку, що дозволяє визначити значення кожного нового знання щодо нього до вже наявного змісту основних структурних елементів професії: мети, предмету та засобів. Формування образу професії у студентів – це критерій професіоналізації студента, його готовності до виконання певних соціальних функцій [17].

Т. Іванова зазначає, що формування образу майбутньої професійної діяльності особистості відбувається у процесі професійного навчання у вищій школі під впливом розвитку професійної спрямованості. На думку автора, рівень

професійної спрямованості (високий, середній, низький) відображатиме зміст образу майбутньої професійної діяльності особистості. Автор, в якості психологічного фактору формування образу майбутньої професійної діяльності особистості, виділяє фактор професійної спрямованості та її складові: мотиви, спрямованість особистості, емоційну спрямованість, цінності професійної діяльності [25].

У дослідженні Є. Платаш, процес формування образу професії є спробою системної побудови «картини світу професії», в якій найбільш суттєвими ознаками виступають предмет та об'єкт праці як система властивостей та взаємовідносин речей та явищ, якими працюючі люди подумки чи практично оперують [5].

В результаті аналізу різних підходів до проблеми формування образу професії, варто зазначити, що специфіка та особливості процесу формування образу професії вивчені недостатньо, тому немає єдиного чіткого і правильного плану формування образу професії у студентів. Кожен із авторів щодо цієї проблеми, виходить із характерних рис, властивих досліджуваній професії.

Формування образу професії відбувається на всіх стадіях професійного розвитку, де образ професії змінюється та значно розширюється з кожною наступною стадією. Про це свідчить і функційна сторона образу професії. На етапі вибору професійної сфери образ професії виступає в якості смислоутворюючого мотиву. Повнота образу, його відповідність суттєвим змістовним характеристикам професії роблять вибір обґрунтованим та реальним [72].

На етапі професійної підготовки образ професії постає як стратегічний образ кінцевого результату діяльності. Дослідники відзначають, що на даному етапі професійного становлення особистості важливе усвідомлення існуючих об'єктивних суспільних вимог до фахівця, усвідомлення та прийняття (або неприйняття) їх як власного ідеалу.

На наступних етапах професійного становлення образ професії виконує різноманітні функції: прогностичну, де образ професії визначає подальшу

професійну кар'єру та професійний розвиток особистості; контроль-коригуючу, яка полягає у вдосконаленні професійної діяльності особистості, а також у своєчасному усуненні недоліків у діяльності; регуляторну функцію образу професії, що дає особистості можливість прагнути самовдосконалення, саморозвитку у професійній діяльності, стати професіоналом.

На стадії професійного навчання образ професії набуває основного наповнення. У цей період відбувається цілеспрямоване освоєння системи знань, практичних навичок та умінь в обраній професійній діяльності, формування цілісних уявлень про професійну спільноту. А також – розвиток та наповнення предметним змістом мотивів та цілей майбутньої професійної діяльності. Відбувається формування професійної придатності до навчання професії (ближня мета) і реальної практичної діяльності (віддалена мета) з урахуванням розвитку професійно важливих якостей та професійно орієнтованих структур особистості. Цілеспрямоване формування образу професії у студентів сприятиме досягненню головної мети вищої професійної освіти – підвищенню якості фахівців, що випускаються [53].

Таким чином, етап професійної підготовки є найважливішим у формуванні образу професії, саме в цей період здійснюється основне наповнення образу професії. Це відбувається за рахунок цілеспрямованого вивчення системи знань, освоєння практичних умінь та навичок, необхідних у професійній діяльності, формування професійних мотивів та цінностей, а також цілісних уявлень про майбутню професійну діяльність та про себе як професіонала, розвитку професійно важливих якостей.

Сформований образ професії є складним соціальним явищем, яке має свій шлях розвитку та свій процес становлення. На думку М. Бітянової, отримані знання про закономірності формування особистості професіонала, виділення основних етапів цього процесу, їх психологічних характеристик, знаходження та опис найважливіших факторів, які мають позитивний вплив на становлення професіонала, або гальмують його, дали б можливість оптимізувати цей процес, і, навіть, керувати ним [6].

Н. Курбет у своїй роботі вивчала особливості розвитку образу професії у студентів. На думку автора, образ професії проходить у своєму розвитку три стадії:

- 1) нерозчленований, цілісний перцептивний образ об'єкту (професії);
- 2) вичленування елементів професії;
- 3) інтегрування цих елементів знову в єдиний, неподільний цілісний образ, але досконаліший, ніж був вихідний.

Як зазначає автор, яскравість, насиченість, повнота та реалістичність образу професії у студентів дозволить їм успішніше впоратись із складними умовами в процесі навчання, а в майбутньому більш ефективно виконувати професійну діяльність.

Для підвищення регулюючої ролі образу його необхідно формувати ще на етапах професійного навчання та підготовки. Виходячи з цього, на етапах навчання необхідно моделювати не тільки зміст та умови діяльності, а й функціональні стани, що розвиваються за цих умов. [32].

На думку Г. Помаз, на формування професійних уявлень у студентів впливають такі індивідуально-особистісні характеристики студентів, як: особливості ціннісно-сміслової сфери, рівень розвитку емпатійних здібностей та схильність до діяльності у сфері людина-людина. Автором були визначені детермінанти розвитку уявлень про професію, до яких належать:

- рівень професійної підготовки;
- прагнення діяльності в різних напрямках;
- «професійні» мотиви;
- показник спрямованості в діяльності на себе/на інших та на емоції/на процес.

Дані показники показують значні розбіжності під час переходу студентів з одного етапу навчання на інший [46].

О. Дячкін вважає, що формування образу професії у студентів включає процеси наповнення особистісним змістом певних об'єктивних властивостей, що характеризують рід занять, які набувають для нього внутрішнього значення. У

процесі формування образу професії відбувається перетворення структури предметної діяльності в структуру внутрішнього плану свідомості [17].

У дослідженні Н. Курбет розвиток образу професії залежить від наступних акмеологічних умов:

1) **організаційних** (створення професійно-педагогічного середовища у навчальних закладах як основи професійного розвитку особистості та розвитку досконалого рівня образу професії у студентів);

2) **соціально-психологічних** (затребуваність суспільством фахівців, які мають здатність до саморозвитку, виховання готовності у студентів до особистісно-професійного розвитку);

3) **технологічних** (діагностика та оцінка індивідуальної динаміки особистісно-професійного розвитку молодшої людини, формування системи професійних знань, умінь та навичок) [32].

Особливість розвитку образу професії полягає в наступному: 1) спочатку образ професії будується на суб'єктивному уявленні про конкретний вид професійної діяльності, де основою є сукупність знань про цю професію; 2) далі образ професії виявляється у вигляді емоційно забарвленого ставлення до неї, що характерно для початкової стадії професійного розвитку особистості; 3) наступний рівень передбачає формування образу професії, в процесі якого відбувається якісна зміна когнітивного, мотиваційного, афективного компонентів структури образу професії за допомогою управління суб'єктивною моделлю професії, що характерно для стадії входження у професію та подальшого професійного розвитку, починаючи з етапу професійної підготовки.

Також наявність певних умов у процесі формування образу професії показано у роботі Є. Платаша. Автор вказує, що для формування образу професії економічних спеціальностей необхідне дотримання наступних організаційно-педагогічних умов: настановчо-цільових (організація цілей та завдань освітнього процесу на формування образу майбутньої професії студента у різних видах теоретичної та практичної підготовки), логіко-структурних (забезпечення міжпредметних зв'язків у формуванні образу майбутньої професії у студентів),

інструментально-технологічних (впровадження в освітній процес технології формування образу майбутньої професії при вивченні студентами іноземної мови) та діагностико-результативних (первинна діагностика, поетапна діагностика сформованості образу майбутньої професії) [5]. Отже, правильне дотримання цих умов сприяє формуванню та розвитку образу професії у студентів.

Вивчаючи особливості образу майбутньої професії у студентів-психологів, формування образу професії ми розглядаємо як процес створення конкретного насиченого образу досліджуваної професії, в якому відбувається усвідомлення та прийняття студентами обраної професії, а також розвиток у них мотиваційного потенціалу.

Ми вважаємо, що образи майбутньої професії у студентів необхідно формувати на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО, з метою підвищення рівня знань щодо майбутньої професії, формування позитивного емоційного ставлення до отримуваної професії та уявлень про професіонала, про майбутню професійну діяльність в цілому, а також з метою розвитку у студентів мотиваційного потенціалу.

Початковий етап професійної підготовки у ЗВО є найсприятливішим для формування образу майбутньої професії у студентів, оскільки на основі аналізу досліджень В. Брагіна, А. Донцова, О. Семенової та інших., виявлено, що ставлення студентів до обраної професії на цьому етапі невизначені, неясні, фрагментарні, розпливчасті.

Сформований образ професії може забезпечити студентам повне та чітке уявлення про обрану професію, підвищити інтерес до неї, що дасть можливість логічно вибудувати шляхи пізнання обраної професії на наступних етапах навчання, усвідомлення можливостей кар'єрного зростання після закінчення навчання у вищі, а також за рахунок практичного насичення виступити основою для формування образу професіонала.

Аналіз різних підходів до досліджуваної проблеми дозволяє зробити такі висновки: проблема формування образу професії висвітлена в дослідженнях

О. Дячкіна, Б. Ломова, Н. Курбет, Є. Платаш, М. Рибникова та ін.; формування образу майбутньої професії – це процес створення конкретного насиченого образу досліджуваної професії, у якому відбувається усвідомлення та прийняття студентами обраної професії, а також розвиток у них мотиваційного потенціалу; формування образу професії за даними різних авторів проходить кілька стадій, що збігаються з професійним розвитком людини.

Висновки до розділу 1

1. В результаті теоретичного аналізу проблеми дослідження виявлено, що поняття «образ», «образ світу», «професійна складова образу світу» і «образ професії», які ми розглядаємо, мають єдину смислову спрямованість, яка виражається в їх специфічних особливостях і різноманітних структурних компонентах.

2. Образ світу – це система ставлення людини до об'єктів оточуючого світу, сформована під впливом професії, у процесі прийняття її, життя в професії. Образ світу пропонує людині великий вибір професій, а завдяки професійній складовій образу світу вона обирає ту чи іншу професійну діяльність. У процесі навчання у людини починає формуватися образ майбутньої професії, що визначає її подальший професійний розвиток та самовдосконалення.

3. Професійна складова образу світу у вітчизняній психологічній науці досліджується у зв'язку з вивченням професійного розвитку людини, проблеми професійного самовизначення та професійної самосвідомості, виявленням вимог, що висуваються професією до людини.

4. Поняття «образ професії», «професійна складова образу світу» та «образ світу» не існують окремо одне від одного. Образ світу виступає основою системи всіх уявлень людини, дана система включає всі відносини суб'єкта, накопичений життєвий досвід, стратегію життя людини, соціальний і професійний розвиток. Професійна складова образу світу виступає одним із основних елементів образу світу, що включає лише професійні уявлення особистості. Професійна складова образу світу та образ професії не є тотожними поняттями, оскільки професійна складова розглядається як система ставлень людини до оточуючого світу, сформованої під впливом професії, а образ професії – це уявлення людини про обрану професію та її ставлення до неї. Відповідно, образ професії включає суб'єктивні уявлення фахівця, знання про конкретну професію, ставлення до неї, знання про професійно-важливі якості особистості, мотиваційний потенціал подальшого професійного розвитку та вдосконалення.

5. При теоретичному аналізі різних точок зору авторів на природу образу професії стало очевидним, що у літературі є велика кількість визначень, в яких відбивається як основний зміст цього поняття, так і окремі його характеристики. Дослідники образу професії розглядають його: як систему, що складається із взаємодоповнюючих компонентів; як певне утворення, що формується у процесі професійного становлення та розвитку; як уявлення людини про свою професію; як сукупність оцінок про можливі результати трудової діяльності; як відображення у свідомості людини професійної діяльності.

6. Структура образу професії різноманітна, найчастіше зустрічаються когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти. Зміст даних компонентів необхідний для формування образу професії, а саме образ професії не зможе виникнути без певних знань про конкретну професію, без усвідомленості вибору професії та уявлень про професійне майбутнє. Яскравість, насиченість, повнота та реалістичність образу професії у студентів дозволить їм успішніше впоратись із складними умовами у процесі навчання, а в майбутньому більш ефективно виконувати професійну діяльність.

7. Процес формування образу майбутньої професії у студентів-психологів можна розглянути як процес створення конкретного насиченого образу досліджуваної професії, в якому відбувається усвідомлення та прийняття студентами обраної професії, а також активізація у них мотиваційного потенціалу.

8. Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у галузі психології – психологів, на наш погляд, має здійснюватися в рамках двох напрямів: 1) організація навчально-професійної діяльності (ефективне засвоєння психологічних дисциплін, формування навичок самостійної навчальної роботи, успішне проходження усіх видів практики); 2) формування особистості самого психолога, визначення його професійної позиції. Відповідно, специфіка процесу навчання студентів-психологів у ЗВО може бути виявлена, виходячи з особливостей професійної діяльності психолога, а також на основі вимог, які висуваються суспільством до майбутніх спеціалістів.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1 Організація та методи емпіричного дослідження

На основі систематизації теоретичних та емпіричних досліджень проблеми образу професії та можливостей його формування у студентів-психологів, нами було сформульовано припущення про те, що виявлена сукупність компонентів образу майбутньої професії сприятиме розробці комплексної програми, спрямованої на вдосконалення суб'єктивних уявлень у студентів-психологів щодо професії, яка здобувається і це сприятиме їх чіткішому та адекватному уявленню про отримувану професію та майбутню професійну діяльність в цілому.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження було визначено такі завдання експериментального дослідження:

1. Визначити показники сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів та підібрати психодіагностичний інструментарій.

2. Експериментально виявити та довести рівневу вираженість показників образу майбутньої професії у студентів-психологів.

3. Розробити програму формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО та надати рекомендації щодо її застосування.

На першому етапі здійснювався збір матеріалу щодо проблеми дослідження, проведено теоретичний аналіз наукової літератури з визначення особливостей образу професії та можливостей його формування у студентів-психологів, сформульовано методологічну основу дослідження, проведено аналіз основних понять та термінів, здійснено підбір діагностичного інструментарію, спрямованого на дослідження образу майбутньої професії у студентів-психологів. Визначена вибірка та основи дослідження.

На другому етапі проведено виділення напрямів, принципів організації та методів основного дослідження. В результаті вивчення структурного змісту

образу майбутньої професії у студентів-психологів були визначені його показники, виразність яких визначає рівень його сформованості.

На третьому етапі розроблена комплексна програма формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО «Я – майбутній психолог», основою якої є груповий психологічний тренінг, спрямований на удосконалень уявлень студентів-психологів про майбутнє професійне середовище, попередження появи можливих прогалин у змісті образу майбутньої професії, визначені шляхи професійного саморозвитку та самовдосконалення.

На четвертому етапі підбито підсумки та сформульовано висновки дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося на базі факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту Хмельницького національного університету. У дослідженні взяли участь 52 здобувачі I-II курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія. Вік учасників дослідження в інтервалі від 17 до 19 років, середній вік становить 18 років.

У дослідженні було реалізовано принцип добровільності участі, що дало можливість знизити ймовірність мотиваційних спотворень. Учасникам дослідження гарантувалося збереження конфіденційності результатів, а також надання зворотного зв'язку. Під час заповнення анкет та опитувальників, учасники дослідження могли використовувати псевдонім. Таким чином, інструкція та процедура збирання емпіричних даних передбачала нівелювання впливу факторів, які потенційно можуть зумовити зниження рівня достовірності відповідей.

На першому етапі експериментального дослідження було підібрано комплекс психодіагностичних методик для вивчення особливостей образу майбутньої професії у студентів-психологів, до складу якого увійшли:

1) Діагностика мотиваційних факторів професійної діяльності працівників (Ш. Річ, П. Мартін);

- 2) Опитувальник вивчення провідних мотивів діяльності психолога (Г. Помаз);
- 3) Опитувальник термінальних цінностей (Н. Сенін);
- 4) Анкета професійних уявлень про майбутню професію;
- 5) Методика самооцінки професійно-значимих якостей;
- 6) Тест «Задоволеність обраною професією» (А. Реан, модифікація В. Ядова, Н. Кузьміної);
- 7) Міні-тест виявлення професійних позицій студентів-психологів (Л. Шнейдер).

Це дозволило нам на другому етапі дослідження визначити сформованість образу професії психолога та його компонентів у майбутніх психологів.

Діагностика мотиваційних факторів професійної діяльності працівників (Ш. Річ, П. Мартін). Автори виділили та описали дванадцять основних потреб працівника для визначення індивідуального поєднання найбільш та найменш актуальних для конкретної людини потреб, який вони назвали мотиваційним профілем. Останній дає можливість кількісно оцінити відносну значущість цих потреб для конкретної людини та графічно представити її мотиваційний профіль. Методика розроблена та апробована спеціально для того, щоб виявляти фактори мотивації, які високо оцінюються респондентами, а також ті фактори, яким вони надають мало значень як потенційним джерелам задоволення виконуваною діяльністю.

Опитувальник вивчення провідних мотивів діяльності психолога (Г. Помаз). Опитувальник дозволяє визначити виразність різних мотивів діяльності психолога, які стосуються однієї з виділених автором груп: «істинні професійні», «непрофесійні» та «хибні професійні». «Істинно професійні» мотиви передбачають прагнення допомагати людям, розумітися на особливостях людської психіки, удосконалюватися як професіонал, сприяти розвитку психологічної науки. «Непрофесійні» мотиви – вибір професії психолога «за компанію» або за порадою інших людей, прагнення, перш за все, вирішити свої власні проблеми та проблеми значущих людей. «Хибні професійні» мотиви

передбачають прагнення використовувати психологічні знання та вміння для управління іншими людьми, впевненість у тому, що психологи – це особливі люди, які знають істину та можуть ознайомити з нею інших людей.

Тест «Задоволеність обраною професією» (А. Реан, модифікація, В. Ядова, Н. Кузьміної) спрямований на самопізнання задоволеності студентів обраною професією психолога на основі підрахунку індексу задоволеності, який виражається в наступних показниках: незадоволеність, задоволеність нижче середнього, задоволеність середня, задоволеність вища за середнє, задоволеність висока.

Опитувальник термінальних цінностей (Н. Сенін). Особистісний опитувальник призначений для діагностики життєвих цілей (термінальних цінностей) людини. Опитувальник ґрунтується на двох припущеннях: по-перше, що життєві сфери, які тією чи іншою мірою представлені в житті кожної людини, мають для різних людей різний рівень значущості, а по-друге, що в кожній з них реалізуються різні для кожної людини бажання та прагнення, які є одним із компонентів спрямованості її особистості. Тест ґрунтується на теоретичних положеннях М. Рокича про структуру людських цінностей. Методика дозволяє оцінити загальну виразність термінальних цінностей: власний престиж, високий матеріальний стан, креативність, активні соціальні контакти, розвиток себе, досягнення, духовне задоволення, збереження власної індивідуальності. А представленість цих цінностей у різних сферах життя людини: сфера професійного життя, сфера навчання та освіти, сфера сімейного життя, сфера суспільного життя, сфера захоплень.

Міні-тест виявлення професійних позицій студентів-психологів, запропонований Л. Шнейдером. Міні-тест містить у собі параметри професійної позиції: оцінка своїх комунікативних навичок, професійних знань, ставлення до себе як до психолога, досвід у практичній психології, ставлення до здобутої освіти, задоволення від допомоги іншим людям, активність у професійному самовдосконаленні, оцінка своєї ролі в професійному розвитку. Також важливі

для психолога професійні якості: емпатія, душевна теплота, щирість, конкретність, ініціативність, спонтанність.

Анкета професійних уявлень про майбутню професію складена на основі анкети професійних уявлень Є. Платаша. Ця анкета включає у собі 13 питань, більшість яких є відкритими, тобто. респондентам необхідно написати свою відповідь. Отримані результати обробляються за допомогою контент-аналізу. Анкета дозволяє детально вивчити професійні уявлення про обрану професію.

Методика самооцінки професійно-значимих якостей (ПЗЯ). За допомогою методики вивчення особливостей самооцінки ПЗЯ особистості вивчається ставлення до себе як до фахівця. Обстежуваним пропонується перелік професійно важливих якостей, де спочатку оцінюються якості, необхідні для майбутньої професії, потім ці ж якості оцінюються з точки зору рівня сформованості у обстежуваних.

Для кількісної обробки емпіричних даних застосовувалися пакети прикладних програм SPSS Statistics 17.0. та STATISTICA 6.0.

Відповідно до предмету дослідження та можливостей обраних методик на етапі експерименту ми припустили, що структурний зміст образу професії психолога у студентів може бути представлений 11 показниками (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1 – Показники структури образу майбутньої професії студентів-психологів

№ п/п	Умовне позначення	Показники	Методики
Мотиваційний компонент			
1.	ПСЖ	Професійна сфера життя	<i>Опитувальних термальних цінностей</i>
2.	ПСР	Потреба в саморозвитку	
3.	ПМ	Професійні мотиви	<i>Опитувальник для вивчення провідних мотивів діяльності психолога</i>
4.	ПК	Потреба бути креативним	<i>Діагностика мотиваційних факторів професійної діяльності співробітників</i>

Продовження таблиці 2.1

Когнітивний компонент			
5.	УСП	Усвідомлення себе як майбутнього психолога	<i>Міні-тест виявлення професійних позицій</i>
6.	ЗРП	Знання про роботу практичного психолога	
7.	ЗПЗЯ	Знання професійно-значимих якостей фахівця	<i>Методика самооцінки професійно-значимих якостей</i>
Емоційний компонент			
8.	СО	Ставлення до освіти	<i>Міні-тест виявлення професійних позицій</i>
9.	ЄС	Емоційне ставлення до ролі психолога в майбутньому	
10.	ЗДЛ	Задоволення від допомоги іншим людям	
11.	СМП	Ставлення до майбутньої професії	<i>Тест «Задоволеність обраною професією»</i>

Отже, у дослідженні використовувалися стандартизовані та апробовані методики з високими показниками надійності та валідності. За допомогою обраного комплексу психодіагностичних методик у результаті експериментального дослідження було уточнено структуру образу майбутньої професії у студентів-психологів, виділено та доведено рівневу вираженість сформованості показників образу професії у студентів-психологів, представлено їх якісний опис. Розроблено програму формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО.

Програма формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО розрахована на те, що студенти-психологи, знайомлячись з особливостями професії, що отримується, з професійно-важливими якостями спеціаліста психолога, зі специфікою професійної діяльності в рамках групового психологічного тренінгу, отримують теоретичне насичення та практичне наповнення образу майбутньої професії. Також програма дасть можливість намітити студентам шляхи життєвого та професійного розвитку як на наступних етапах навчання у ЗВО, так і після нього, використовуючи знання, отримані під час даного тренінгу.

Таким чином, стратегія організації дослідження, вибір психодіагностичного інструментарію відповідає цілям, завданням, теоретичним основам дослідження, що сприяє отриманню достовірніших результатів дослідження.

2.2 Аналіз результатів експериментального дослідження образу майбутньої професії у студентів-психологів

В результаті теоретичного та експериментального дослідження показників, компонентів та рівнів образу майбутньої професії ми здійснили аналіз виразності показників за компонентами образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО. Під час аналізу результатів експериментального дослідження ми визначили рівні сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів: низький, нижче середнього, середній, вищий середнього, високий.

На основі отриманих даних у дослідженні було введено такі кількісні показники, що відображають рівневу вираженість показників образу досліджуваної професії: **1 бал** відповідає **низькому** рівню сформованості показника; **2 бали** – сформованість показника **нижче середнього** рівня; **3 бали** – **середній** рівень сформованості показника; **4 бали** відповідають сформованості показника **вище середнього**; **5 балів** – **високий** рівень сформованості показника.

Спираючись на п'ятирівневу шкалу вимірювання сформованості досліджуваного образу професії, ми розробили механізм оцінки рівня сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів (див. таблицю 2.2).

Таблиця 2.2 – Механізм оцінки рівня сформованості образу професії у студентів

Показники	Не виявляється (1 бал)	Слабо виявляється (2 бали)	Помірно виявляється (3 бали)	Виявляється (4 бали)	Яскраво виявляється (5 балів)
Мотиваційний компонент					
Професійна сфера життя (ПСЖ)	32-39	40-48	49-57	58-66	67-75
Потреба в саморозвитку (ПСР)	0-2	3-4	5-7	8-9	10
Професійні мотиви (ПМ)	20-25	26-31	32-37	38-42	43-47
Потреба бути креативним (ПК)	0-12	13-26	27-30	31-33	34-121
Когнітивний компонент					
Усвідомлення себе як майбутнього психолога (УСП)	1-2	3-4	5-7	8-9	10
Знання про роботу практичного психолога (ЗРП)	1-2	3-4	5-7	8-9	10
Знання професійно- значимих якостей фахівця (ЗПЗЯ)	-1-0	0,5-1	0,1-0,16	0,17-0,33	0,34-0,5
Емоційний компонент					
Ставлення до освіти (СО)	1-2	3-4	5-7	8-9	10
Емоційне ставлення до ролі психолога в майбутньому (ЄС)	1-2	3-4	5-7	8-9	10
Задоволення від допомоги іншим людям (ЗДЛ)	1-1,5	1,6-2,5	2,6-3,5	3,6-4,5	4,6-5
Ставлення до майбутньої професії (СМП)	1-2	3-4	5-7	8-9	10

Сумарний бал за показниками образу професії психолога, змінюється в межах від 11 до 55 балів. Слід враховувати, що на основі даних можна оцінювати рівні сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів (див.

таблиця 2.3). Також можна розглянути окремі результати щодо кожного компоненту, на основі цього можна логічно вибудовувати подальшу практичну роботу з групою.

Таблиця 2.3 – Рівні сформованості образу професії психолога у студентів

Рівні	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий
Бали	11-19	20-28	29-38	39-47	48-55

Виділення цих рівнів вимагає розробки оціночного листа, де надана коротка характеристика п'яти рівнів сформованості образу професії, при складанні якого ми спиралися на виділені раніше показники (Додаток А)

Таким чином, структуру образу майбутньої професії у студентів-психологів можна представити у вигляді рисунку 2.1.

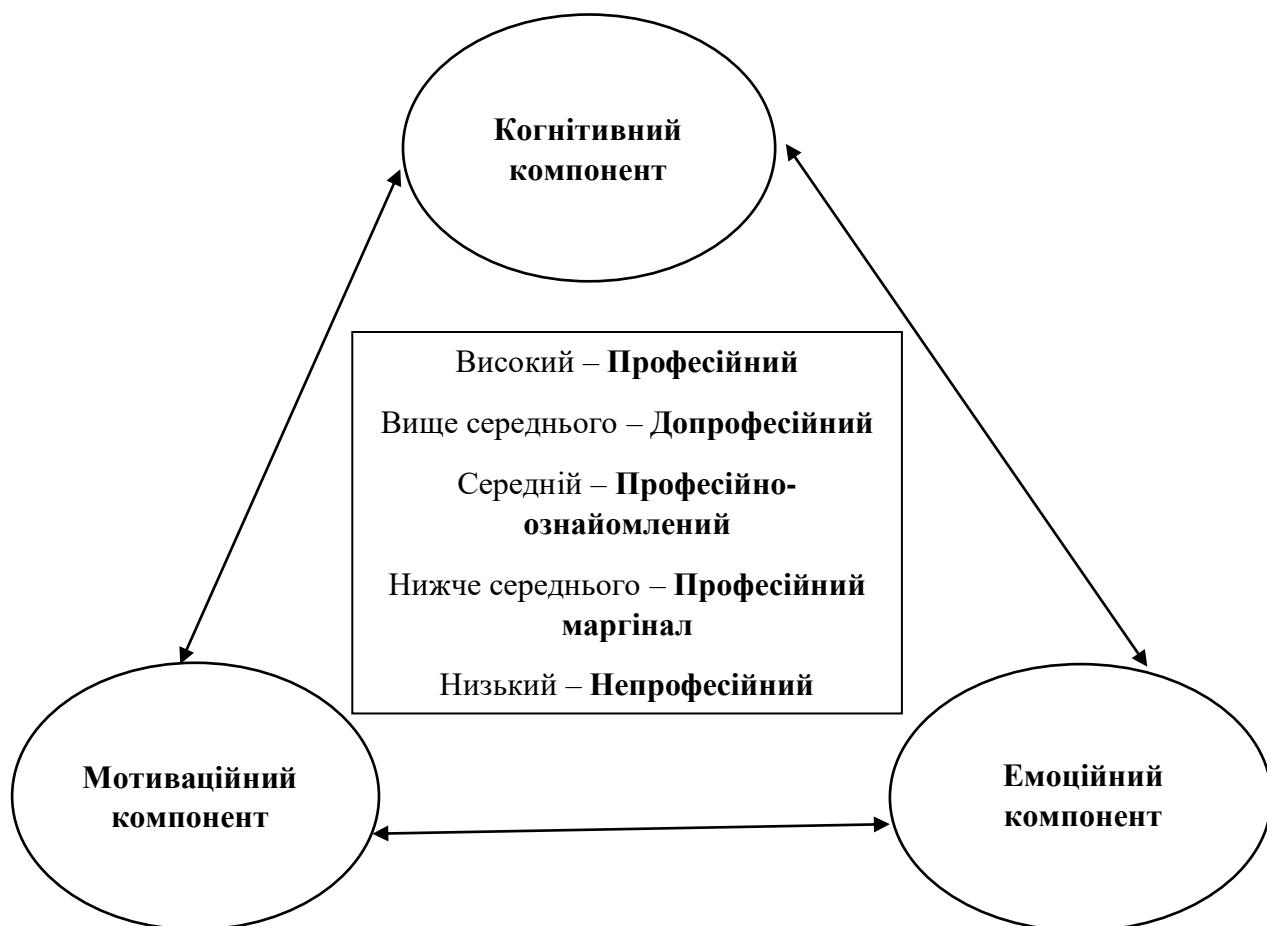

Рис.2.1 – Структура образу майбутньої професії у студентів-психологів

Рівні сформованості образу майбутньої професії у студентів утворюються через взаємодію виділених компонентів: мотиваційного, емоційного та

когнітивного. Виразність цих компонентів визначатиме рівні сформованості образу професії у студентів від низького до високого. Перехід від одного рівня до іншого можливий через послідовне проходження кожного рівня.

У нашому дослідженні ми виділили п'ятирівневу виразність сформованості образу професії психолога у студентів. Якісна характеристика рівнів сформованості образу досліджуваної професії дозволила нам описати виразність того чи іншого рівня образу майбутньої професії у студентів-психологів.

Аналіз структурно-змістовної характеристики та рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів дозволив нам зробити такі висновки:

- структура образу майбутньої професії у студентів-психологів складається з трьох компонентів: мотиваційного, когнітивного та емоційного, які мають між собою значущі взаємозв'язки, що свідчать про цілісність цієї структури;

- показниками виділених компонентів образу професії психолога є: потреба в саморозвитку, професійна сфера життя, професійні мотиви, потреба в креативності, усвідомлення себе як майбутнього психолога, знання роботи практичного психолога, знання про професійно-значущі якості фахівця, ставлення до освіти, емоційне ставлення до ролі психолога у майбутньому, задоволення від допомоги іншим, ставлення до професії, які відображають їх структурний зміст;

- виразність представлених показників визначатимуть рівні сформованості образу професії психолога у студентів: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий;

- образ професії психолога у студентів має п'ять рівнів сформованості, кількісну та якісну характеристику, що свідчить про можливість його формування.

Проаналізуємо вираженість компонентів образу майбутньої професії у студентів-психологів за їх показниками.

Виразність мотиваційного компоненту представлена такими показниками: професійна сфера життя, потреба бути креативним, потреба у саморозвитку, професійні мотиви (див. рис. 2.2).

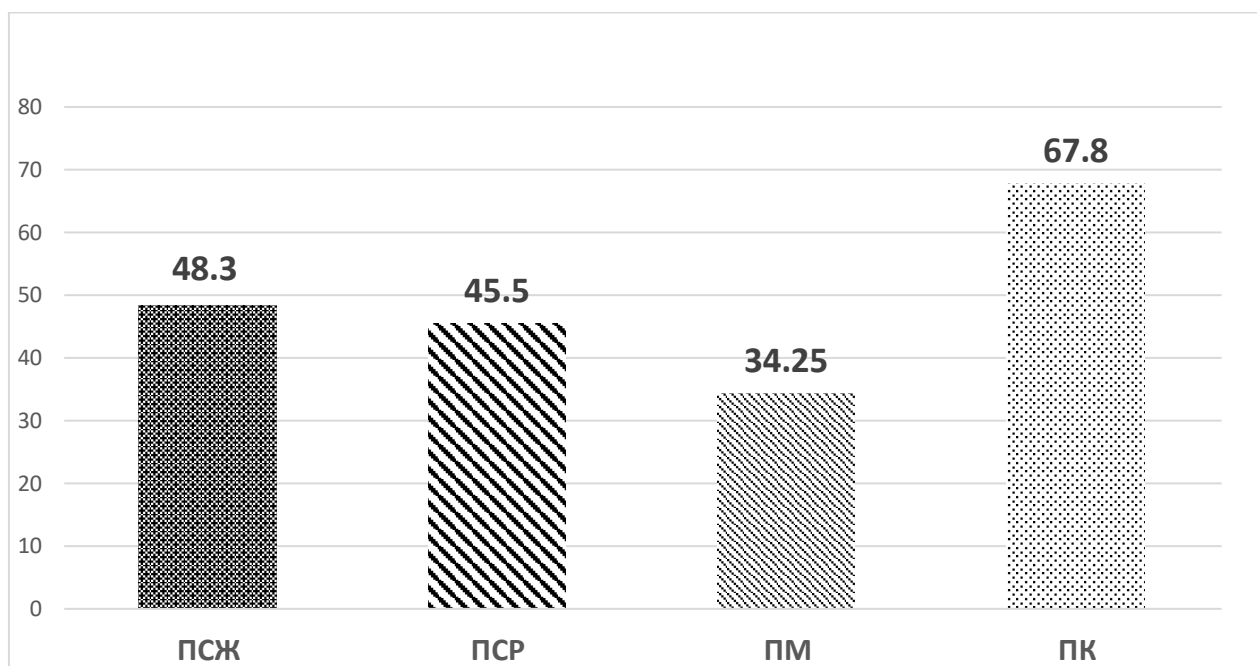

Рис. 2.2 – Виразність показників мотиваційного компоненту для загальної вибірки, %

Примітка: **ПСЖ** – професійна сфера життя;

ПСР – потреба в саморозвитку;

ПМ – професійні мотиви;

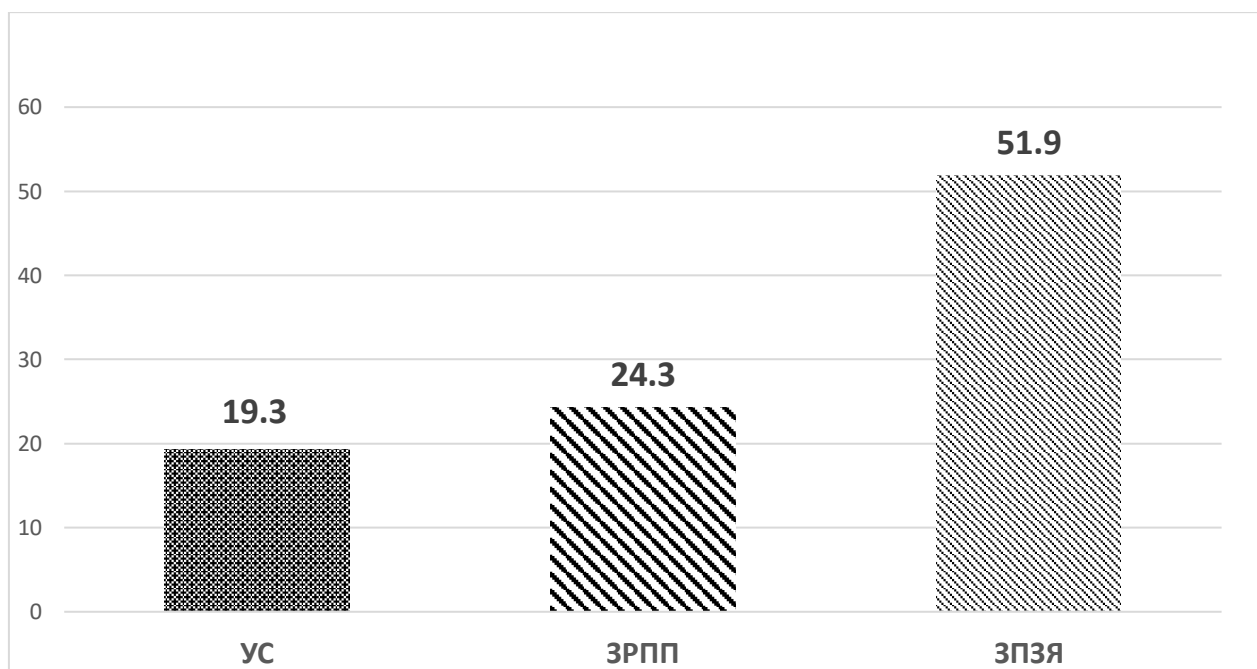
ПК – потреба бути креативним.

На рисунку 2.2 видно, що у більшості студентів-психологів високою мірою виражені професійні мотиви (67,8%), що свідчить про зацікавленість студентів у пізнанні різних сторін психологічної діяльності, про прагнення знайомства з особливостями професійної діяльності психолога, з різними напрямками його діяльності.

Сфера професійної діяльності не у всіх студентів займає високі позиції (45,5%), це можна пояснити тим, що зараз студенти перебувають на перших етапах навчання, найближчими роками їм важливіше буде вчитись, отримувати знання та різні навички, тому про планування свого професійного життя замислюються мало, найчастіше на останніх курсах навчання. Лише частина студентів (34,25%), незважаючи на прагнення самовдосконалюватися та

розвиватися (48,3%), хочуть показати себе, свою індивідуальність, свої здібності креативного підходу до вирішення різноманітних проблем.

Когнітивний компонент образу професії представлений такими показниками: знання про роботу практичного психолога, усвідомлення себе як майбутнього психолога, знання про професійно-значущі якості фахівця (рисунок 2.3). Також виразність когнітивного компонента ми вивчали за допомогою анкети професійних уявлень про майбутню професію.

2.3 – Виразність показників когнітивного компоненту для загальної вибірки, %

Примітка: **УСП** – усвідомлення себе як майбутнього психолога;

ЗРПП – знання про роботу практичного психолога;

ЗПЗЯ – знання професійно-значимих якостей фахівця.

Отже, більшість студентів-психологів адекватно оцінюють свої професійно-значущі якості (51,9%). Однак рівень знань про професію психолога у більшості студентів недостатній для того, щоб мати чіткі уявлення щодо себе як майбутнього психолога (19%) та майбутньої професійної діяльності (24,3%).

Далі проводилося анкетування, яке показало, що на думку 58,4% студентів, професія «психолог» є престижною на даний момент. На запитання про образ професії «психолог», більшості студентів важко відповісти, отже, студенти не розуміють повною мірою поняття «образ професії» і не мають чіткого уявлення

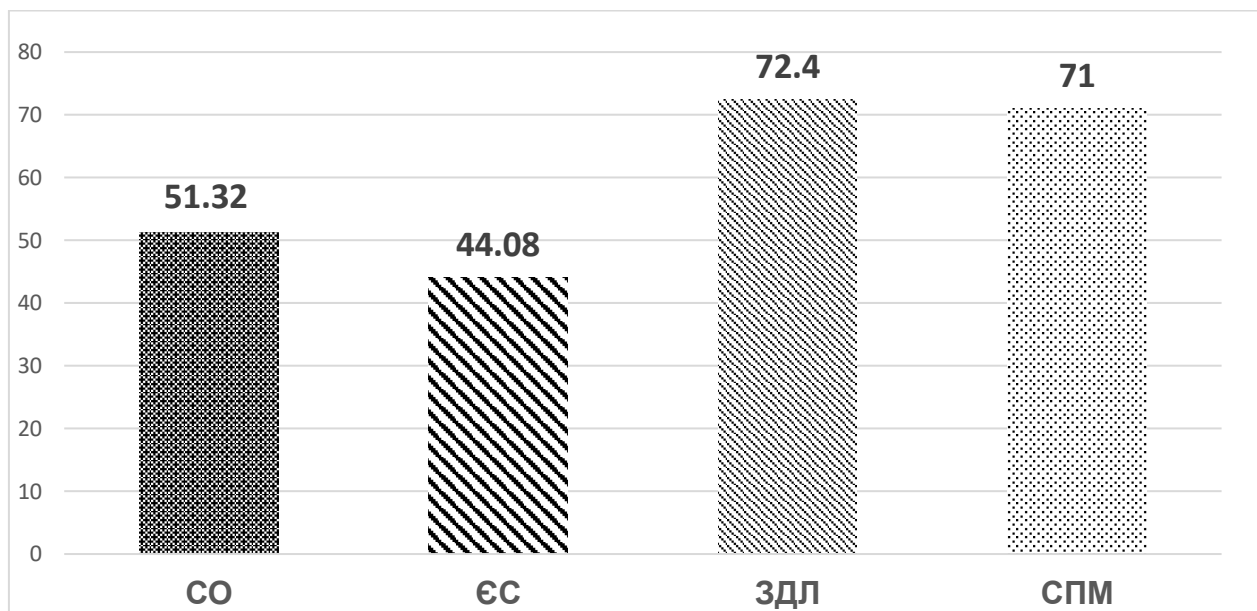
про його сутність. Незначна частина студентів зазначила такі важливі складові поняття «образ професії», як знання про професію, ставлення до професійної діяльності, загальна характеристика професії, професійно-важливі якості психолога, можливі місця роботи, посади.

На питання про фактори, що сприяють успіху у професійній кар'єрі психолога, було отримано такі відповіді: більшість студентів відзначили саме ті фактори, які забезпечують успішність виконання професійної діяльності психолога (комунікабельність, висока концентрація уваги, високий рівень розвитку пам'яті, вміння аналізувати великий обсяг інформації). Такі чинники, як особисті зв'язки, статус батьків, оцінені в анкеті не дуже високо, тобто. студенти налаштовані добиватися успіху у своїй професійній діяльності, орієнтуючись більше на себе, свої особисті якості, ніж звертатися до інших по допомогу.

Також анкетування продемонструвало, що студенти-психологи мають досить добрі знання про можливі місця роботи психолога. Переважними місцями роботи для студентів є освітні заклади: школи, дитячі садки, заклади вищої освіти, а також приватна практика.

Далі студенти описували функціональні обов'язки психолога, необхідні професійні знання та вміння: 41,5% студентів не змогли відповісти на запропоновані запитання. На думку 20% студентів функціональні обов'язки, знання, вміння психолога зведені до надання допомоги людям, вирішення їхніх проблем. 23,7% студентів перерахували функціональні обов'язки, знання, вміння, особистісні якості, що відображають діяльність психолога. При цьому дані відповіді неповні, різноманітні, більш загальні, чітко виділені аспекти діяльності психолога у відповідях студентів не було. 14,8% студентів давали загальні визначення та характеристики, які могли б підійти і до інших професій на кшталт «людина-людина». Таким чином дані, отримані в результаті анкетування, свідчать про недостатні знання у студентів-психологів про образ професії.

Емоційний компонент образу професії представлений такими показниками: ставлення до професії, параметри професійної позиції – задоволення від допомоги іншим людям, уявлення себе в майбутньому психологом, роль освіти в успішності професійної діяльності як психолога (рис. 2.4).

2.4 – Виразність показників емоційного компоненту для загальної вибірки, %

Примітка: **СО** – ставлення до освіти;

ЄС – емоційне ставлення до ролі психолога в майбутньому;

ЗДЛ – задоволення від допомоги іншим людям;

СПМ – ставлення до майбутньої професії.

На рисунку 2.4 зрозуміло, що у більшості студентів сформоване позитивне ставлення до професії (71%), отримують задоволення від допомоги людям (72,4%), що свідчить про позитивне налаштування на отримання обраної професії. Також студенти вважають, що освіта обов'язково зіграє важливу роль в успішності професійної діяльності психолога (51,32%). Однак частина студентів не уявляє себе в майбутньому фахівцем психологом (44,8%).

Далі розглянемо вираженість сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів за компонентами (рис. 2.5). Отримані результати свідчать, що в однієї половини обстежуваних студентів-психологів всі компоненти образу майбутньої професії (мотиваційний, когнітивний, емоційний) мають середній

рівень виразності. Інша половина – мають показники нижче середнього рівня виразності.

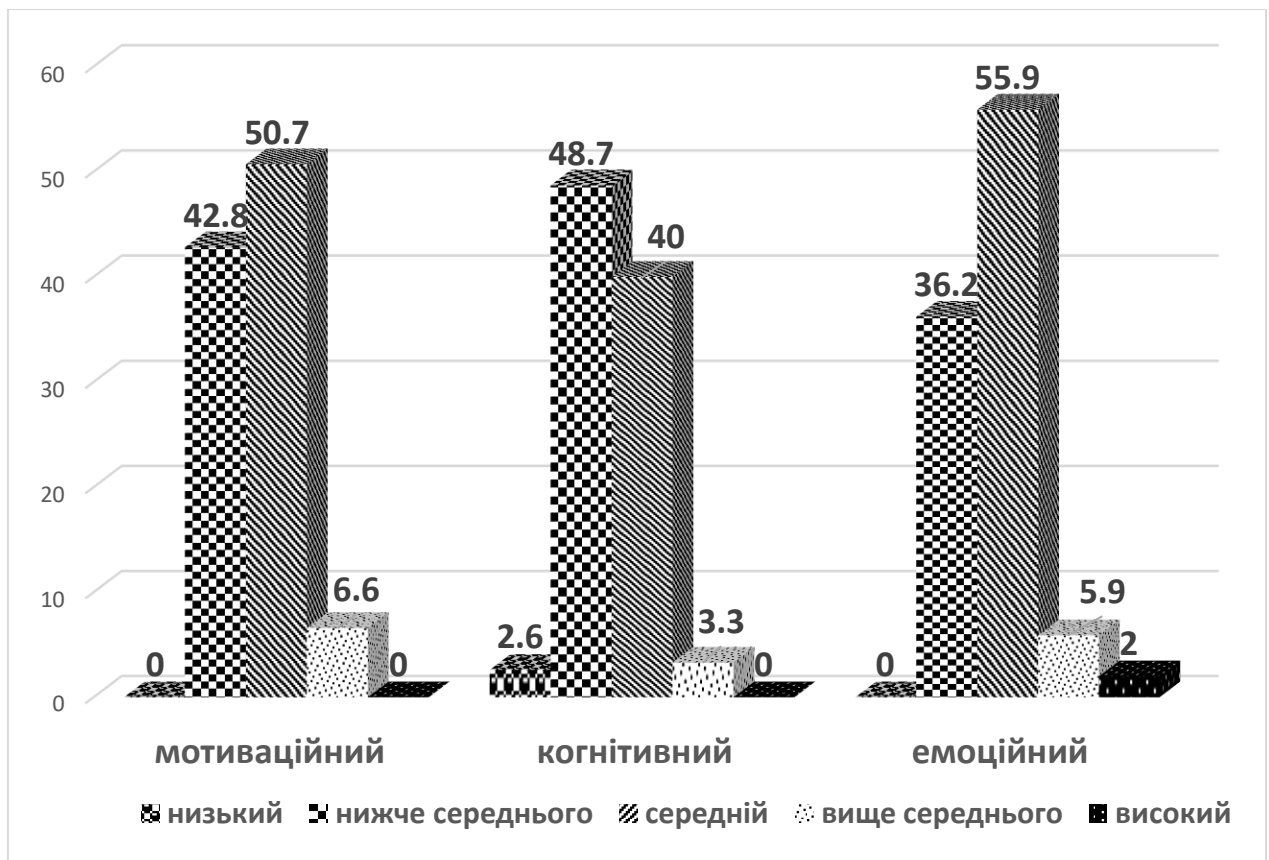

Рис. 2.5 – Вираженість сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів за компонентами, %

Отже, аналізуючи отримані результати проведеного експерименту, можна стверджувати, що, не зважаючи на вираженість окремих показників компонентів образу професії, в цілому компоненти образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у вищій школі сформовані недостатньо. Студенти позитивно налаштовані на здобуття вищої професійної освіти, а саме обраної професії, активно прагнуть цього, але їм не вистачає для цього певних знань щодо обраної професії, практичних вмінь та прагнення професійно розвиватися та вдосконалюватися.

Вираженість сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів за рівнями представлена на рисунку 2.6

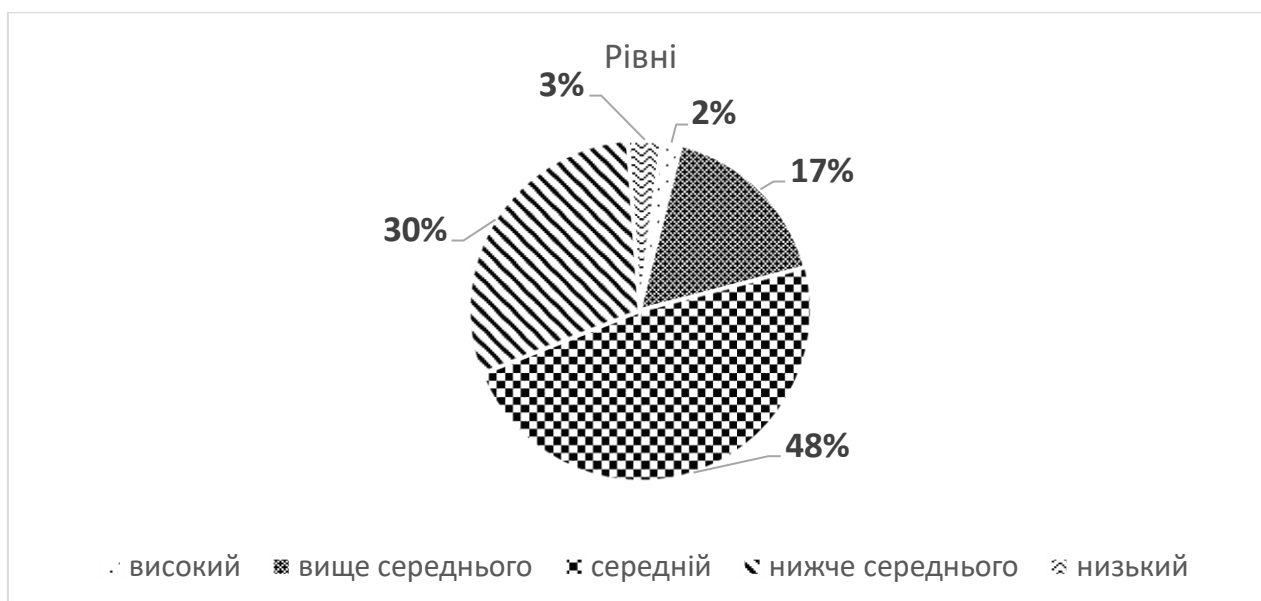

Рис. 2.6 – Виразність рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів, %

Отже, показники рівнів сформованості образу майбутньої професії для нашої вибірки розподілилися наступним чином: «Професійно ознайомлений» (середній рівень) склав 48% студентів; «Професійний маргінал» (рівень нижче середнього) – 30%; «Допрофесійний» (рівень вище середнього) – 17%; «Непрофесійний» (низький рівень) – 3% і «Професійний» (високий рівень) – 2%.

«Непрофесійний». Студенти даного рівня розчарувалися в обраній професії, вони пасивні, неохоче навчаються, відповідно, вони не уявляють себе психологами, немає бажання щось робити, вони не задоволені собою, у них занижена самооцінка професійно-значимих якостей, не можуть адекватно оцінити себе як майбутнього фахівця. Професійна сфера для них не є пріоритетною. Потреба у креативі та розвитку себе відсутня, також відсутні знання про професію психолога. Вибір даної професії необґрунтований, випадковий. Студенти впевнені, що ця обрана професія точно не вплине на успішність їх професійної діяльності у майбутньому. Отже, ставлення до професії є негативним. Образ професії не сформовано.

«Професійний маргінал». Цей рівень свідчить про недостатню сформованість образу майбутньої професії. Це виявляється у слабкій виразності сфери професійного життя. Практично відсутня зацікавленість у виконанні

теоретичних та практичних занять у процесі навчання. Недостатньо виражене прагнення розвитку та самовдосконалення себе як особистості, так і як професіоналу. Потреба у креативі відсутня, тобто студенти не бачать необхідності використовувати творчий підхід у своїй майбутній професійній діяльності. Знань про майбутню професію, професійну діяльність, про особистість психолога дуже мало. У зв'язку з цим студенти не в змозі адекватно оцінити професійно-значущі якості, які необхідні для професії психолога. Також вважають, що обрана ними професія навряд чи зіграє важливу роль у майбутній професійній діяльності, оскільки себе у ролі психолога не уявляють. Відповідно, дана характеристика відображає невизначене ставлення до обраної професії.

«Професійно ознайомлений». Для цього рівня характерна певна невизначеність у всіх галузях. Професійна сфера для студентів є пріоритетною, незважаючи на слабе бажання змінити себе, самовдосконалюватися, змінюватися, розвиватися у професійному плані. Студенти показують непогані знання щодо професійних якостей фахівця з психології, бажання уявляти себе психологом у майбутньому виявляється не часто. Чіткого уявлення щодо майбутньої професії та про свій професійний шлях студенти не мають. Однак у них немає повної впевненості в тому, що освіта зіграє важливу роль в їх подальшій професійній кар'єрі. Загалом до обраної професії ставляться позитивно.

«Допрофесійний». Цей рівень свідчить про виражену сформованість образу професії у студентів-психологів. Професійна сфера є основним змістом життя студентів. Вони бачать себе у ролі психолога, розглядають себе як майбутнього професіонала. У процесі навчання активні, з цікавістю вивчають теоретичні матеріали, і з цікавістю виконують практичні завдання. Прагнуть використати творчий підхід у процесі навчання. Представники даного типу достатньо володіють інформацією щодо обраної професії, та можуть описати особистість психолога, його професійні якості, розповісти про сфери діяльності, види професійної діяльності. Адекватно оцінюють свої якості, знають, які якості виражені, та які якості потрібно мати, щоб реалізуватись в улюбленій професії.

Вважають, що освіта обов'язково вплине на успішність професійної діяльності в майбутньому. До обраної професії ставляться лише позитивно.

«Професійний». Для цього рівня характерно: високі показники професійної сфери життя, прагнення розвиватись та самовдосконалюватись і як особистість, як і майбутній професіонал, виражена потреба у креативному підході. Отже, студенти активно займаються і науковою, і практичною діяльністю у процесі навчання, з великим інтересом беруть участь у різноманітних конкурсах, конференціях, семінарах, наукових гуртках, охоче пробують себе у ролі психолога. Рівень знань щодо обраної професії, про особистість психолога, його професійну діяльність – високий. Студенти адекватно оцінюють свої професійно-значущі якості. Точно впевнені в тому, що освіта, яку вони здобувають в межах навчання у закладі вищої освіти, безпосередньо вплине на їх успішність у професійній діяльності. Від допомоги іншим людям отримують велике задоволення, до професії, що отримується, ставляться позитивно (Додаток Б).

Аналіз розподілу обстежуваних за рівнями сформованості образу професії дозволив нам з'ясувати, що у більшості студентів-психологів (78%) виявлено рівні сформованості показників образу майбутньої професії нижче середнього (30%) та середній (48%), у 17 % студентів-психологів виражений рівень вище середнього, лише у 2% – високий та у 3% – низький рівні сформованості образу професії психолога. Це свідчить про недостатню сформованість образу майбутньої професії у студентів-психологів.

Отже, аналіз отриманих результатів на етапі експериментального дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

- вираженість сформованості образу професії психолога у студентів за компонентами розподілилася наступним чином: у мотиваційному компоненті переважають рівні середній (50,7%) та нижче середнього (42,8%); у когнітивному – нижче середнього (48,7%) та середній (45,4%), в емоційному компоненті переважають рівні середній (55,9%) і нижче середнього (36,2%);

- у більшості студентів-психологів (78%), переважають рівні «Професійно-ознайомлений» та «Професійний маргінал»; «Непрофесійний» рівень становить 3%, а «Допрофесійний» та «Професійний» – 19%.

- образ професії психолога у студентів сформований недостатньо, про це свідчить виразність показників мотиваційного, емоційного, когнітивного компонентів, а також аналіз розподілу рівнів сформованості образу майбутньої професії свідчить, що у більшості респондентів вони переважно відповідають середньому та нижче за середнього рівням.

2.3 Програма формування образу професії психолога у студентів на початковому етапі професійної підготовки

Теоретичний аналіз та результати експерименту дозволяють зробити висновки про необхідність формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО. Для цього нами було спеціально розроблено програму формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО «Я – майбутній психолог». Дана програма спрямована на вдосконалення уявлень у студентів-психологів щодо майбутньої професії, усвідомлення та прийняття її, актуалізацію мотиваційного потенціалу.

К. Рудестам виділяє такі переваги у груповому тренінгу:

- 1) груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає вирішенню міжособистісних проблем;
- 2) взаємодія у групі створює напругу, що допомагає прояснити психологічні проблеми кожного;
- 3) у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, «зіграти» роль іншої людини для кращого розуміння її та себе та для знайомства з новими ефективними способами поведінки, що застосовуються кимось;
- 4) група відображає суспільство у мініатюрі, робить очевидними такі приховані фактори, як тиск партнерів, соціальний вплив та конформізм;
- 5) у групі людина може навчатися нових вмінь, експериментувати з різними стилями відносин серед рівних партнерів;
- б) можливість отримання зворотного зв'язку та підтримки від людей зі схожими

проблемами; 7) група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження та самопізнання [59].

Перелічені переваги підтверджують та обґрунтовують наш вибір методу роботи зі студентами-психологами. Груповий психологічний тренінг ми розглядаємо, як метод активного навчання, який спрямований на вдосконалення знань, формування та розвиток умінь та навичок у процесі групової взаємодії.

Актуальність програми обумовлена необхідністю формування повного, насиченого та адекватного образу професії психолога у студентів на початковому етапі професійної підготовки у вищій школі, що може виступати основою для розвитку таких загально-професійних компетентностей як здатність до розуміння високої соціальної значущості професії, відповідального та якісного виконання професійних завдань, дотримуючись при цьому принципів професійної етики.

Формування образу професії у студентів-психологів ми розглядаємо як процес створення конкретного насиченого образу досліджуваної професії, в якому відбувається усвідомлення та прийняття студентами обраної професії, а також розвиток у них мотиваційного потенціалу. І припускаємо, що формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО за допомогою спеціально розробленої програми, сприятиме підвищенню рівня його сформованості, а внаслідок цього, насиченню суб'єктивних уявлень студентів про майбутню професію, які виявляються у ставленні до неї та мотиваційному потенціалі подальшого професійного розвитку та вдосконалення.

Основна ідея полягає у розробці ефективної програми тренінгу, у процесі реалізації якої у студентів формуються чіткі уявлення щодо отримуваної професії та майбутньої професійної діяльності в цілому.

Практична спрямованість програми. Розроблена нами програма тренінгу «Я – майбутній психолог» може виступати додатковим практикумом до освітньо-професійної програми Психологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, а також може бути використана викладачами психологічних

спеціальностей на навчальних заняттях таких дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Методи активного соціально-психологічного навчання», і при плануванні та організації «Соціально-психологічної практики».

Цільова група – здобувачі I та II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю Психологія.

Програма тренінгу з формування образу майбутньої професії у студентів на початковому етапі професійної підготовки у виші «Я – майбутній психолог» розрахована на 30 академічних годин під час проведення 2-3 занять на тиждень. Тривалість заняття – 3 години (Додаток В).

Робота з формування образу майбутньої професії у студентів-психологів була реалізована на основі таких принципів:

Принцип єдності діагностики та корекції (Д. Ельконін, І. Дубровіна). Цей принцип є основним усієї корекційної роботи, тому що ефективність корекційної роботи залежить від комплексності, ретельності та глибини попередньої діагностичної роботи.

Діяльнісний принцип корекції (О. Леонт'єв, Д. Ельконін). Відповідно до цього принципу основним напрямом корекційної роботи є цілеспрямоване формування узагальнених способів орієнтування клієнта у різних сферах предметної діяльності, міжособистісних взаємодій, зрештою, у соціальній ситуації розвитку.

Принцип врахування віково-психологічних та індивідуальних особливостей учасників. Під час складання корекційно-розвивальної програми враховуються вікові та індивідуально-психологічні особливості особистості, що дозволяє визначити в межах вікової норми, програму оптимізації розвитку для кожного конкретного клієнта з його індивідуальністю, затверджуючи право учасників на вибір свого самостійного шляху.

Принцип комплексності методів психологічного впливу визначає доцільне обґрунтування різноманіття методів, технік та прийомів.

Принцип активності передбачає включення до активної роботи всіх учасників тренінгу (С. Макшанов).

Принцип дослідницької (творчої) позиції. Суть цього принципу у тому, що під час тренінгу учасники групи усвідомлюють, виявляють, відкривають ідеї, закономірності вже відомі у психології, і, навіть, що особливо важливо, особисті ресурси, можливості, особливості (Н. Хрящева).

Принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування це спілкування, у якому враховуються інтереси інших учасників взаємодії, їх почуття, емоції, переживання, визнається цінність особистості кожної людини. Реалізація цього принципу створює атмосферу безпеки, довіри, відкритості, що дозволяє учасникам групи експериментувати зі своєю поведінкою, не соромлячись помилок (Н. Хрящева).

Принцип гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер. Цей принцип передбачає, що з одного боку, для тренінгу характерне шире переживання учасниками групи подій, що відбуваються, але з іншого боку, тренінг активізує й інтелектуальні аналітичні процеси – обговорення подій. Використання групової дискусії протягом усіх занять, сприятиме цьому (А. Прутченков).

Принцип добровільної участі як у всьому тренінгу, так і в його окремих заняттях та вправах (А. Прутченков).

Принцип постійного складу групи. Група працює найбільш продуктивно та в ній виникають особливі процеси, що сприяють саморозкриттю учасників, якщо вона закрита (А. Прутченко).

Принцип зворотного зв'язку. Зворотній зв'язок є універсальним засобом об'єктивації діяльності, зміни поведінки учасників тренінгу з імпульсного, неусвідомленого рівня регулювання діяльності на усвідомлений (А. Березніков).

Також у програмі були застосовані деякі **механізми корекційного впливу** І. Ялома:

Розвиток техніки міжособистісного спілкування передбачає, що клієнт має можливість за рахунок зворотного зв'язку та аналізу власних переживань побачити свою неадекватну міжособистісну взаємодію та в ситуації взаємного прийняття змінити її, виробити та закріпити норми, більш конструктивні способи поведінки та спілкування.

Альтруїзм дає можливість у процесі групової психокорекції допомагати один одному, робити щось для іншого. Допомагаючи іншим, клієнт стає більш впевненим у собі, він відчуває себе здатним бути корисним та потрібним, починає більше поважати себе та вірити у власні можливості.

Катарсис (відреагування), емоційне розвантаження, вираження сильних почуттів.

Групова згуртованість. Привабливість групи для її членів, бажання залишатися в групі, почуття приналежності до групи, довіра, прийняття групою, взаємне прийняття один одного, почуття «Ми» групи.

Основна **мета** програми «Я – майбутній психолог» – підвищення рівня вираженості показників та рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО.

Завдання:

1. Створити позитивну мотивацію цілей, завдань та очікуваних результатів діяльності у студентів.
2. Надати теоретичні знання студентам щодо майбутньої професії, про спеціаліста психолога, про майбутню професійну діяльність в цілому за допомогою міні-лекцій у рамках психологічного тренінгу.
3. Сформувати образ професії психолога у студентів за допомогою різних технік та вправ у рамках психологічного тренінгу.

Формою реалізації програми «Я – майбутній психолог» є груповий психологічний тренінг, у процесі якого відбувається створення повного, адекватного та насиченого образу отримуваної професії у студентів, а також формування у них емоційного позитивного ставлення до обраної професії та мотиваційного потенціалу подальшого професійного розвитку та вдосконалення.

Умови та механізми реалізації програми. На підставі теоретичного аналізу, проведеного в першому розділі дослідження, в основу реалізації програми закладено основний механізм типізації, суть якого полягала в логічно вибудованій послідовності: «абстрагування об'єкта – синтез інформації про об'єкт – конкретний сформований образ», дотримання якої дозволяє

проаналізувати наявні уявлення щодо обраної професії, внести новий смисл і зміст у створюваний образ, і на основі синтезу отриманої інформації завершити формування конкретного образу, наповненого новим змістом. Як додаткові механізми реалізації програми ми розглядали рефлексію та ідентифікацію, які дозволяють забезпечити певний емоційний стан та відношення, а також професійні бажання та прагнення учасників групи.

Для досягнення найбільшого ефекту від реалізації програми, крім визначення її механізмів дії, ще необхідне дотримання наступних **умов**.

Психолого-педагогічне забезпечення – забезпечення диференційованих умов (оптимальний режим навчальних навантажень, що сприяє найбільш продуктивній роботі групи), психолого-педагогічних умов (комплексне використання методів та технік психологічної корекції; логічне послідовне впровадження комплексу тренінгових вправ на заняттях; дотримання комфортного психоемоційного режиму – інформування студентів за рахунок розробленого тематичного лекційного матеріалу);

Програмно-методичне забезпечення. У процесі реалізації програми використовують спеціально розроблений тематичний лекційний матеріал, комплекс діагностичних методик, інструментарій для проведення психологічного тренінгу.

Матеріально-технічне забезпечення. У приміщенні для занять має бути можливість вільного пересування учасників, їхнього розташування по колу, об'єднання в мікрогрупи по 4-6 осіб, по 8-9 осіб. Також зручні стільці для кожного учасника, фліпчат чи дошка, музичний супровід (Додаток Г).

Програма тренінгу містить чотири модулі: «Психологія як професія», «Модель фахівця психолога», «Особливості професійної діяльності психолога» та «Шляхи професійного вдосконалення», зміст яких сприятиме зміні виділених у структурі образу майбутньої професії показників, а також насиченню образу досліджуваної професії в цілому.

Цей психологічний тренінг розрахований на групу з 18 осіб, складається з 10 занять, тривалістю 3 години. Кожне заняття включає вступну частину, основну частину, релаксаційну і заключну частини.

Вступна частина спрямовано створення сприятливої і дружньої атмосфери групи; містить вітання і вправи, спрямовані на забезпечення працездатності групи.

До основної частини входять вправи, що відображають цілі та завдання кожного заняття, а також міні-лекції, які сприяють формуванню та вдосконаленню теоретичних знань у студентів щодо майбутньої професії, образу спеціаліста психолога та майбутньої професійної діяльності в цілому. Протягом кожного заняття проводиться розминка, де вправи спрямовані на зняття напруги та підтримки працездатності групи, а також розвиток навичок групової взаємодії. Релаксаційна частина занять сприяє зняттю психоемоційного, м'язового напруження, звільнення від зайвих навантажень загалом, що покращує процес засвоєння нових знань і умінь.

Заключна частина передбачає вправи та ігри на прощання, які сприяють встановленню позитивного емоційного контакту між учасниками, і рефлексію кожного заняття.

Орієнтовний блок передбачає реалізацію першого модуля *«Психологія як професія»*, спрямований на визначення особливостей професії психолога у світі. Включає два заняття.

Вступна частина першого модуля представлена знайомством, вітанням – «Привітатись з побажаннями» та вправами, спрямованими на створення сприятливої позитивної емоційної атмосфери у групі. Використовуються такі вправи, як «Це моє ім'я», «Пізнай один одного». До основної частини увійшли вправи, що сприяють розвитку групової взаємодії та вдосконаленню знань у студентів про професію «психолог». Це вправи – «Олівці», «Асоціації», «Машинка для друку», «Плюси та мінуси». А також міні-лекція «Вступ до професії». Для релаксаційної частини характерні вправи, спрямовані на зниження психоемоційної та м'язової напруги. Це - «Дотягнись до зірок» і

«Рожевий кущ». У заключну частину увійшли вправи встановлення позитивного емоційного стану, а також рефлексія заняття, що передбачає зворотний зв'язок учасників групи, їх думки, аналіз заняття – «Оплески», гра «Компліменти».

Отже, цей модуль дозволяє зорієнтувати студентів-психологів у подальшій спільній роботі, тобто. визначити цілі та завдання психологічного тренінгу та дозволяє виявити ряд особливостей, характерних саме для професії психолог.

Модуль *«Модель спеціаліста психолога»* спрямований на вивчення професійно-важливих якостей спеціаліста психолога, його особистісних характеристик, а також на розгляд технології формування іміджу психолога, і включає два заняття.

Вступна частина занять другого модуля включає вітання – «Привітатись з компліментом», «Привітатись без слів» та вправами, які передбачають створення сприятливої позитивно емоційної атмосфери у групі. Це вправи «Фіззарядка», «Казковий герой». Основна частина містить у собі міні-лекції «Особистість психолога» та «Особливості іміджу психолога», спрямовані на вдосконалення теоретичних знань у студентів, а також вправи, що сприяють розвитку професійних якостей та умінь. Це такі вправи, як «Чарівна рука», «Експедиція», гра «Подарунок». В даному модулі використовуються наступні релаксаційні вправи – «Професійне «Я» у променях сонця», «Чарівна лавка». До заключної частини увійшли вправи встановлення позитивного емоційного стану, а також рефлексія заняття, що передбачає зворотний зв'язок учасників групи, їх думки, аналіз заняття – «Послання», «Я бажаю собі...».

Третій модуль *«Особливості професійної діяльності психолога»* містить у собі три заняття, що відображають як особливості діяльності психолога загалом, так і специфіку окремих її видів.

Вступна частина представлена вітанням – «Побажання на сьогодні» «Привітатись без слів - 2» та вправами, спрямованими на створення сприятливої позитивно-емоційної атмосфери у групі. Це вправи «Сигнал», «Вогні, що біжать», «Співзвучно». Основна частина складається з міні-лекцій «Особливості професійної діяльності психолога», «Основні сфери діяльності психолога»,

«Психологічна робота у сфері освіти», спрямованих на вдосконалення теоретичних знань у студентів, а також вправ, що сприяють розвитку професійних умінь та навичок – вправи «Визначення станів», «Заплутана розмова», «Надання допомоги», «Заява», «День із життя психолога». Релаксаційна частина сприяє зниженню психоемоційної та м'язової напруги. Для цієї мети використовувалися такі вправи – «Уявіть собі море», «Короткий аутотренінг», «Малюнок музики». До заключної частини увійшли вправи, створені задля встановлення позитивного емоційного стану, рефлексія заняття, що передбачає зворотний зв'язок учасників групи, їх думки, аналіз заняття – «Компліменти», «Побажання», «Фото на пам'ять».

Четвертий модуль *«Шляхи професійного вдосконалення»* містить два заняття та спрямований на визначення життєвих цілей та професійного шляху студентів-психологів.

Вступна частина даного модуля включає привітання – «Я радий тебе бачити...», «Привітання хором», «Привітатися з побажаннями» та вправи, які передбачають створення сприятливої позитивно-емоційної атмосфери в групі. Це вправи «Дзеркало», «Десять секунд», «Карлики та велетні». До основної частини включені міні-лекція «Шляхи професійного вдосконалення»; вправи, спрямовані на визначення своїх життєвих та професійних цілей, на осмислення свого професійного шляху та образу своєї майбутньої професії, що визначає мотиваційний потенціал учасників групи. Це вправи «Дорожня карта», «Мій професійний герб та моє професійне кредо», «Я – вдома, я – в університеті», «Рекомендації». У релаксаційній частині використовувалися наступні вправи – «Думай про дихання», «Подорож по думки», «Сунична галявина», що сприяють зняттю емоційної та м'язової напруги. До заключної частини увійшли вправи, створені задля встановлення позитивного емоційного стану, рефлексія заняття, що передбачає зворотний зв'язок учасників групи, їх думки, аналіз заняття – «Невербальний подарунок», «Оплески по колу».

Таким чином, на даному етапі вивчаються вимоги до особистості психолога, засвоюються професійно важливі якості психолога, розглядаються

технології створення іміджу психолога, визначаються професійні шляхи учасників тренінгу.

П'ятий блок – узагальнюючий, спрямований на закріплення здобутих знань та професійних навичок; підбиття підсумків. Основне завдання даного блоку зводиться до написання твору-есе «Моя професія – психолог», що сприяє узагальненню та систематизації знань щодо майбутньої професії, висловлюванню своїх суб'єктивних уявлень про неї. Також учасники мають заповнити анкету щодо оцінки тренінгу, що забезпечить суб'єктивну оцінку ефективності тренінгу. Узагальнюючий блок передбачає завершення роботи щодо формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у вузі. Кожен модуль програми відображає зміст всіх компонентів образу майбутньої професії у студентів-психологів.

Висновки до розділу 2

1. Відповідно до предмету дослідження та можливостей обраних методик на етапі експериментального дослідження було доведено, що образ майбутньої професії у студентів-психологів включає три компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційний, а також було визначено 11 структурних показників компонентів досліджуваного образу.

2. Показниками виділених компонентів образу професії психолога є: потреба в саморозвитку, професійна сфера життя, професійні мотиви, потреба в креативності, усвідомлення себе як майбутнього психолога, знання роботи практичного психолога, знання про професійно-значущі якості фахівця, ставлення до освіти, емоційне ставлення до ролі психолога у майбутньому, задоволення від допомоги іншим, ставлення до професії, які відображають їх структурний зміст;

3. Було доведено, що сформованість образу майбутньої професії у студентів-психологів проявляється на різних рівнях: «Непрофесійний» (низький рівень), «Професійний маргінал» (рівень нижче середнього), «Професійно-ознайомлений» (середній рівень), «Допрофесійний» (рівень вище середнього), «Професійний» (високий рівень); дано якісну характеристику виділених рівнів.

4. Аналіз розподілу обстежуваних за рівнями сформованості образу професії дозволив нам з'ясувати, що у більшості студентів-психологів (78%) виявлено рівні сформованості показників образу майбутньої професії нижче середнього (30%) та середній (48%), у 17 % студентів-психологів виражений рівень вище середнього, лише у 2% – високий та у 3% – низький рівні сформованості образу професії психолога.

5. Образ професії психолога у студентів сформований недостатньо, про це свідчить виразність показників мотиваційного, емоційного, когнітивного компонентів, а також аналіз розподілу рівнів сформованості образу майбутньої професії продемонстрував, що у більшості респондентів переважають середнього та нижче середнього рівнів.

6. Формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО можливе за допомогою спеціально розробленої програми тренінгу «Я – майбутній психолог», яка сприятиме підвищенню рівня його сформованості, а внаслідок цього, насиченню суб'єктивних уявлень студентів про майбутню професію, які виявляються у ставленні до неї та мотиваційному потенціалі подальшого професійного розвитку та вдосконалення.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження з вивчення особливостей образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки підтверджують та конкретизують вихідну гіпотезу. На основі проведеного теоретичного аналізу з дослідження даного феномену нами була сформульована мета, висунута гіпотеза та поставлені завдання нашого дослідження.

У результаті теоретичного дослідження було конкретизовано та уточнено визначення образу професії, яке розглядається як цілісна, багаторівнева система суб'єктивних уявлень людини про професію, що відображає її емоційне ставлення до неї та мотиваційний потенціал подальшого професійного розвитку та вдосконалення.

Формування образу майбутньої професії відбувається у процесі професійного навчання студента, що визначає його подальший професійний розвиток та самовдосконалення. Образ професії досліджується у різних напрямках, найчастіше вивчається його компонентний склад. На основі теоретичного аналізу компонентного складу образу професії, нами було визначено структуру образу майбутньої професії у студентів-психологів, до якої увійшли три компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційний. Вивчаючи особливості структурного змісту виділених компонентів було виділено 11 показників, які визначають зазначені компоненти (потреба у саморозвитку, професійна сфера життя, професійні мотиви, потреба бути креативним, усвідомлення себе як майбутнього психолога, знання роботи практичного психолога, знання про професійно-значущі якості фахівця, ставлення до освіти, що здобувається, емоційне ставлення до ролі психолога у майбутньому, задоволення від допомоги іншим людям, ставлення до професії).

На основі змісту даних компонентів, нами був розроблений механізм оцінки показників, що входять до компонентів образу професії, доведено рівневу вираженість його сформованості (низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий), представлено їх якісний опис: «Професійний»,

«Допрофесійний», «Непрофесійний», «Професійний маргінал», «Професійно-ознайомлений». Виділені рівні дозволили визначити, наскільки адекватно сформовано образ досліджуваної професії у студентів, а також як виражені ці показники.

Аналіз результатів експерименту показав, що у більшості студентів-психологів переважають такі рівні: «Професійно-ознайомлений» (середній) та «Професійний маргінал» (нижче середнього), що свідчать про недостатню сформованість образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО.

На підставі теоретичного аналізу та результатів експерименту нами було зроблено висновки щодо необхідності формування образу майбутньої професії у студентів-психологів на початковому етапі професійної підготовки у вищій школі. Для цього нами була розроблена програма тренінгу «Я – майбутній психолог», яка спрямована на формування адекватних і більш повних уявлень у студентів-психологів щодо майбутньої професії та про свою майбутню професійну діяльність.

Програма тренінгу «Я – майбутній психолог», спрямована на вдосконалення суб'єктивних уявлень у студентів-психологів про майбутню професію, усвідомлення та прийняття її, актуалізацію мотиваційного потенціалу, і включає чотири модулі «Психологія як професія», «Модель фахівця психолога», «Особливості професійної діяльності психолога» та «Шляхи професійного вдосконалення», кожен з яких є логічним продовженням та завершенням попереднього.

Проведене дослідження особливостей образу професії психолога у студентів на початковому етапі професійної підготовки у ЗВО відкриває нові перспективи у дослідженні факторів та умов формування образу професії психолога; дослідження психологічних детермінантів формування образу майбутньої професії у студентів; вивчення гендерних відмінностей у студентів-психологів за умов формування образу майбутньої професії.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию. М. : МПА, 1995. 264 с.
2. Активность и жизненная позиция личности / Отв. ред. К. А. Абульханова-Славская. М. : ИП АН, 1988. 228 с.
3. Алексеева Т. В. Психологічні особливості уявлень студентів ВНЗ про відповідальність у процесі професійного становлення. *Проблеми сучасної психології*: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. Вип. 23. С. 19-31.
4. Амирова Л. А. Я и мой будущий профессиональный путь: Учебно-методическое пособие. Уфа : Вагант, 2018. 172 с.
5. Андрійчук І. П. Формування позитивної «Я-концепції» особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ., 2003. 19 с.
6. Битянова М. Р. Психология личностного роста : практическое пособие по проведению тренинга личностного роста психологов, педагогов, социальных работников. М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 64 с.
7. Бодалев А. А. Профессионализм ученого психолога: характеристики, типология. *Вершина развития взрослого человека*. М. : Флинта: Наука, 1998. 168 с.
8. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности учеб. пособие для вузов. М. : ПЕРСЭ, 2017. 511 с.
9. Быкова Е. А. Введение в психолого-педагогическую деятельность : учеб.-метод. пособие для студентов, обучающихся по специальности 050706 – Педагогика и психология. Шадринск : ШГПИ, 2017. 133 с.
10. Васильева І.В., Кулешова О.В. Особливості образу професії у майбутніх

- психологів / Perspective of science and practice. Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference. Amsterdam, Netherlands 2021. Pp. 244-248. URL: <https://eu-conf.com>
11. Васильєва І.В., Кулешова О.В. Формування образу професії у студентів під час навчання у закладі вищої освіти
 12. Вачков И. В. Психология тренинговой работы: содержание, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы М.: Эксмо, 2018. 416 с.
 13. Вачков, И. Введение в профессию психолог. М. : Издательство Моск. психолого-социального ин-та; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2013. 464 с.
 14. Гавриловська К., Пелешок Г. Динаміка образу майбутнього у студентів психологічних спеціальностей протягом навчання у ВНЗ <http://surl.li/axzbr>
 15. Гопкало А. А. Динамика структуры и содержания субъективной модели профессии психолог на разных этапах профессиональной подготовки: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03. Казань, 2003. 157 с.
 16. Деркач А. А. Психология развития профессионала. М. : МРАГС, 2017. 125 с.
 17. Дячкин О. Д. Образ профессии в системе целей профессионального образования. *Высшее образование сегодня*. 2019. № 7. С.20-22.
 18. Егорова М. А. Модель профессиональной подготовки специалиста-психолога для системы образования. *Психологическая наука и образование*. 2003. №4. С. 21-27.
 19. Зайцева Т. В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. СПб. : Речь, 2012. 80 с.
 20. Затворнюк О. М. Формування та розвиток професійного іміджу майбутніх психологів *Освіта та розвиток обдарованої особистості* № 9-10 (28-29) /09-10/2014. С.41-44
 21. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития. М. : Академия, 2016.

- С.78-92.
22. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 38 с.
 23. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2000. 512 с.
 24. Истомина С. В. Практикум по курсу «Методы активного социально-психологического обучения». Шадринск: «Исеть», 2019. 64 с.
 25. Иванова Т. П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів. *Соціальна психологія*. № 9, 2007. С. 36 – 39.
 26. Казанцева Т. А. Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов-психологов. *Психологический журнал*. 2012. №6. Т.23. С.51-59.
 27. Карандашев В. Н. Психология: введение в профессию. М.: Смысл, 2000. 288 с.
 28. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Ремикс, 1996. 512 с.
 29. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 200 с.
 30. Копылова Н. В. К вопросу о становлении личностно-профессиональных качеств будущего специалиста. *Мир психологии*. 2006. № 1. С. 162-164.
 31. Кудрявцев Т. В. Профессиональная и личностная позиция психолога. *Журнал практического психолога*. 2015. № 6. С. 28-38.
 32. Курбет Н. Н. Акмеологические условия и факторы развития образа профессии у студентов политехнического колледжа: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. М., 2007. 24 с.
 33. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. М.: Смысл, 1997. 287 с.
 34. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. 444 с.

- 35.Макарчук І. С., Мудрик А. Б. Психологічні особливості образу «Я-професіонал» у студентів психологів <http://surl.li/axzch>
- 36.Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание»,1996. 402 с.
- 37.Марценюк М.О. Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності <http://surl.li/axzcf>
- 38.Медведев Д. А. Образ мира современного студента: основы системно текстологической парадигмы. – Астрахань: АГПУ, 2017. 198 с.
- 39.Минюрова С. А. Динамика профессионального образа в процессе обучения в вузе. Психология карьеры : материалы всерос. науч.-практ. конф. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2017. С. 42-45.
- 40.Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя. М. : Академия, 2004. 320 с.
- 41.Міхно К.О. Динаміка уявлень студентів-психологів про майбутню професію : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 Київ, 2008. 19 с.
- 42.Овчарова Р. В. Практическая психология образования. М.: Издательский центр «Академия», 2020. 448 с.
- 43.Орлова Е. И. Тренинг профессионального самопознания: теория, диагностика и практика педагогической рефлексии. СПб. : Речь, 2006. С. 41-90.
- 44.Осипова А. А. Введение в практическую психокоррекцию: групповые методы работы. М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : МОДЭК, 2018. 240 с.
- 45.Поваренков, Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека. М: Издательство УРАО, 2002. 244 с.
- 46.Помаз Г. С. Детерминанты развития представлений о профессии студентов-психологов: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Ростов-на-Дону, 2006. 218 с.
- 47.Практикум по психологии менеджмента и профессиональной

- деятельности / Под ред. Г.С. Никифорова. СПб. : Речь, 2019. 448 с.
48. Практикум по психологическим играм с детьми и подростками / Под ред. М. Р. Битяновой. СПб. : Питер, 2017. 304 с.
49. Практическая психология образования: учебник для студентов высших и средних специальных учебных заведений / под ред. И. В. Дубровиной. М.: ТЦ «Сфера», 2018. 328 с.
50. Приходько Ю.О. Практична психологія: введення в професію: навч. посібник. К.: Каравела, 2019. 232 с.
51. Психологическое сопровождение выбора профессии: научно-методическое пособие / под ред. Л. М. Митиной. М. : Флинта, Московский психолого-социальный институт , 2003. 184 с.
52. Психология профессиональной подготовки / под общ. ред. Г. С. Никифорова. СПб. : Издательство Петерб. ун-та, 1993. 169 с.
53. Психологія. Вступ до спеціальності: навч. посібник / О. В. Іванова, Л. М. Москаток, С. І. Корсун. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 184 с.
54. Психологія. Вступ до спеціальності: навч. посібник / В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька. – Київ: Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
55. Рабочая книга школьного психолога / под ред. И. В. Дубровиной. М. : Просвещение, 1991. 303 с.
56. Радчук Г. К. Психолого-педагогічні умови гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів : методичні рекомендації для викладачів ВНЗ та практичних психологів освіти. Тернопіль, 2002. 48 с.
57. Рамендик Д. М. Тренинг личностного роста: учебное пособие. М. : ФОРУМ: ИНФРА, 2017. 170 с.
58. Реньш М. А. Социально-психологический тренинг: практикум. Екатеринбург : Издательство Рос. гос. проф-пед. ун-т, 2017. 190 с.
59. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. М. : Прогресс, 1990. 368 с.

60. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб. : ООО «Речь», 2003. 350 с.
61. Солодовников Ю. П. Формирование образа профессии у студентов: к постановке проблемы. *Актуал. вопросы соц. теории и практики*: сборник научных статей. Ставрополь : СКСН, 2014. Вып. 3. С. 283-286.
62. Становський З. Актуальні проблеми професійного становлення особистості майбутніх практичних психологів. *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у ВУЗах*: зб. мат. всеукр. наук.-практ. конф. Київ, Тернопіль : Ніка-центр, 16-17 травня 2002. С. 49–52.
63. Толочек В. А. Современная психология труда: учебное пособие. СПб. : Питер, 2018. 432 с.
64. Царьков Ю., Фрадинська А. Професійні очікування майбутніх фахівців на етапі первинної професіоналізації. *Психологія суспільства*. 2011. №1. С.138-144
65. Шадриков В.Д. Введение в психологическую теорию профессионального обучения. Ярославль : Яросл.гос.ун-т, 1981. 72 с.
66. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. М. : Владос, 1998. 512 с.
67. Шевченко Н.Ф. Дослідження професійної спрямованості майбутніх психологів. Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2013. № 1 (5) с. 95-101
68. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: монографія. Київ: Міленіум, 2005. 298 с.
69. Шепель В. М. Имиджология. Как нравится людям. Ростов-на-Дону : «Феникс», 2015. 472 с.
70. Шмелева И. А. Введение в профессию. Психология. СПб. : Питер, 2017. 253 с.
71. Шнейдер Л. Б. Личностная гендерная и профессиональная идентичность:

- теория и методы диагностики: учеб. пособие. М. : МПСИ, 2017. 124 с.
- 72.Щербак Г.І. Психологічні особливості професійного аспекту образу «Я» майбутніх психологів. Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 51. 2015. С.306-315
- 73.Ямницький О.В. Особливості професійної Я-концепції майбутнього практичного психолога. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. Психологія. 2014. Т.19. Вип. 1(31). С. 360-364
- 74.Beelitz A. Die Arbeitslehre. Berufliche Bildung zwischen Tradition und Fortschritt. Köln, 2013. 264 p.
- 75.Clark H. Professional training in psychology. *Psychologist*. 1994. №10. P. 462-463.
- 76.Friedrich W. Soziale Psychologie alterer Schuler. Auch wir Pädagogen stellen uns der Herausforderung dieses Jahrzehntes Für jeden Schüler der besten Start ins Leben Sichern. *Deutsche Lehrerzeitung-Dokumentation*. 2012. №20. P. 3-31.
- 77.Husman, J. The role of the future in the student motivation. *Educational Psychologist*. 1999. Vol. 34 (2). P. 113-125.
- 78.Radford, J. Psychology and its students. *Psychologist*. 1994-7. №10. P. 446-447.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Зведена таблиця оцінки рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів

№ п/п	Показники структурних компонентів образу майбутньої професії (в балах)											Сума балів	рівень
	ПСР	ПСЖ	ПМ	ПК	УСП	ЗРПП	ЗПЗЯ	СО	ЄС	ЗДЛ	СМП		
1	3	3	3	2	3	2	2	2	3	3	3	35	Середній
2	3	2	4	2	4	3	2	3	4	3	4	40	Середній
3	3	3	3	1	3	2	1	3	3	4	2	30	Нижче середнього
4	3	5	5	3	3	3	1	4	4	4	3	41	Середній
5	3	1	1	1	3	3	2	3	3	3	2	32	Нижче середнього
6	4	4	5	3	2	3	1	4	5	3	2	43	Вище середнього
7	3	3	1	3	4	4	2	4	3	4	2	37	Середній
8	3	3	3	3	1	2	1	2	3	2	4	27	Нижче середнього
9	3	3	3	2	3	3	3	4	4	4	4	39	Середній
10	3	3	5	3	3	4	5	5	5	5	3	47	Вище середнього
11	4	3	3	3	3	4	2	3	3	4	5	41	Середній
12	3	3	3	2	3	3	4	3	4	4	3	38	Середній
13	3	3	4	2	4	3	2	4	3	4	3	39	Середній
14	1	3	3	1	3	3	2	3	3	3	2	31	Нижче середнього
15	2	3	3	1	2	2	1	3	3	3	2	28	Нижче середнього
...													

Примітка: **ПСР** – потреба в саморозвитку;

ПСЖ – професійна сфера життя;

ПМ – професійні мотиви;

ПК – потреба бути креативним.

УСП – усвідомлення себе як майбутнього психолога;

ЗРПП – знання про роботу практичного психолога;

ЗПЗЯ – знання професійно-значимих якостей фахівця.

СО – ставлення до освіти;

ЄС – емоційне ставлення до ролі психолога в майбутньому;

ЗДЛ – задоволення від допомоги іншим людям;

СМП – ставлення до майбутньої професії.

ДОДАТОК Б

Якісний опис рівнів сформованості образу майбутньої професії у студентів-психологів

«Професійний»	<p>Високий рівень сформованості показників образу майбутньої професії. Для цього рівня характерно високий рівень виразності професійної сфери у студентів-психологів, яка відображається у прагненні до найповнішої реалізації своїх здібностей у майбутній професійній діяльності, до використання елементів творчості у своїй діяльності, у бажанні розвиватися та вдосконалюватися. Тому їхній вибір професії чітко обґрунтований, переважають професійні мотиви та бажання стати у майбутньому професіоналом своєї справи. Вони активно займаються і науковою та практичною діяльністю в процесі навчання, з великим інтересом беруть участь у різноманітних конкурсах, семінарах, конференціях, наукових гуртках, охоче пробують себе у ролі психолога. Рівень знань про обрану професію, про особистість психолога, його професійну діяльність дуже високий. Від навчання цією професією отримують задоволення, до отримуваної професії ставляться лише позитивно.</p>
«Допрофесійний»	<p>Рівень сформованості показників образу майбутньої професії вищий середнього. Цей рівень характеризується вираженою сформованістю образу майбутньої професії у студентів-психологів. Професійна сфера є основним змістом життя студентів. Вони уявляють себе у майбутньому у ролі психолога, розглядають себе як майбутнього професіонала. Прагнуть використати творчий підхід у процесі навчання. Представники даного типу досить володіють інформацією про обрану професію, і можуть описати особистість психолога, його професійні якості, розповісти про сфери діяльності, види професійної діяльності. До обраної професії та отримуваної освіти відносяться лише позитивно</p>
«Професійно-ознайомлений»	<p>Середній рівень сформованості показників образу майбутньої професії. Для цього рівня характерно те, що професійна сфера займає пріоритетні позиції, незважаючи на слабкі бажання змінити себе, самовдосконалюватися, змінюватися, розвиватися у професійному плані. Знання про професію, професійну діяльність, про спеціаліста психолога фрагментарні, мають більш загальний характер опису, що підходить для професій типу «людина-людина». Загалом чіткого уявлення про особливості та специфіки отримуваної професії немає. Надання допомоги іншим людям приносить задоволення. У цілому нині ставлення до професії і освіти позитивне.</p>

Продовження Додатку Б

«Професійний маргінал»	<p>Рівень сформованості показників образу майбутньої професії нижче середнього. Даний рівень характеризується деякою несформованістю образу майбутньої професії у студентів-психологів, яка проявляється у слабкій виразності сфери професійного життя, прагнення розвитку та самовдосконалення і як особистості, і як професіоналу. Знань про майбутню професію, професійну діяльність, про спеціаліста психолога дуже мало. Ставлення до обраної професії та освіти можна розглядати як невизначене. До надання допомоги іншим людям ставляться байдуже</p>
«Непрофесійний»	<p>Низький рівень сформованості показників образу майбутньої професії. Даний рівень характеризується несформованістю образу майбутньої професії у студентів-психологів, яка проявляється у розчаруванні в обраній професії, пасивності, небажанні навчатися за обраною спеціальністю. Не виражені професійна сфера життя, потреба у саморозвитку та потреба бути креативним. Вибір професії є необґрунтованим, випадковим, що говорить про відсутність професійних мотивів. Рівень знань про обрану професію, про майбутню професійну діяльність, про психолога низький. Ставлення до освіти невизначене, до професії негативне, відповідно себе у ролі психолога в майбутньому вони представляють. Надання допомоги іншим людям мало приносить задоволення</p>

ДОДАТОК В

Навчально-тематичний план програми тренінгу «Я – майбутній психолог»

Тема заняття	Мета та завдання	Форми та методи роботи	Кіл-ть занять
Модуль 1 «Психологія професії»			
«Вступне заняття»	Знайомство учасників групи з цілями та задачами тренінгу, згуртування групи	Групові вправи, дискусії, групова та індивідуальна рефлексія	1
«Моя професія - психолог»	Вивчення особливостей професії «психолог» в сучасному світі	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, групова та індивідуальна рефлексія	1
Модуль 2 «Модель фахівця психолога»			
«Професійно-особистісний портрет психолога»	Формування уявлень у студентів про особистість психолога та її професійно-важливих якостей	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, аналіз, проєктивні вправи, групова та індивідуальна рефлексія	1
«Імідж психолога»	Формування уявлень про технології формування іміджа психолога	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, проєктивні вправи, групова та індивідуальна рефлексія	1
Модуль 3 «Особливості професійної діяльності психолога»			
«Професійна діяльність психолога»	Вивчення особливостей професійної діяльності психолога	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, рольова гра, проєктивні вправи, групова та індивідуальна рефлексія	1
«Специфіка роботи психолога в різних сферах діяльності»	Вивчення діяльності психолога в різних професійних сферах	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, аналіз конкретних ситуацій, сюжетно-рольова гра, групова та індивідуальна рефлексія .	1
«Психолог в сфері освіти»	Вивчення специфіки трудової діяльності психолога освіти	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, аналіз, рольова гра, проєктивні вправи, групова та індивідуальна рефлексія	1
Модуль 4 «Шляхи професійного вдосконалення»			
«Мій професійний шлях»	Визначення професійного шляху, життєвих та професійних цілей у учасників групи.	Міні-лекція, групові дискусії, вправи, аналіз конкретних ситуацій, сюжетно-рольова гра, групова та індивідуальна рефлексія .	2
«Підведення підсумків»	Підведення підсумків минулих занять, узагальнення пройденого матеріалу.	Групові дискусії, вправи, групова та індивідуальна рефлексія	1

ДОДАТОК Г

Програма тренінгу «Я – майбутній психолог»**Модуль 1 «Психологія як професія»**

Реалізується двома заняттями: «Вступне заняття» та «Моя професія психолог».

Основна мета: визначення особливостей професії психолога у світі.

Нижче наведено одне заняття даного модуля.

Тема «Моя професія психолог»

Мета: вивчення особливостей професії «психолог» у світі.

Завдання:

1. Розглянути основні характеристики професії психолог.
2. Виділити особливості професії психолога серед інших професій.
3. Сформувати навички групової взаємодії.

Стимульний матеріал: ватман із написом, дзеркальце (або макет дзеркала), дошка.

Методи: елементи ігротерапії.

Форма заняття: групова.

Хід заняття**1. Вступна частина**

Вітання

Вправа «Привітатись з побажанням»

Мета – встановлення емоційного контакту між учасниками.

Всі учасники встають у коло, кожен по черзі простягає руку в центр кола, при цьому з усіма вітається та вимовляє всім побажання на сьогоднішнє заняття. Вправу починає ведучий.

Вправа «Дізнайся один одного»

Мета – згуртування групи, налаштованість на спільну роботу. Учасникам необхідно вишикуватися в шеренгу за такими критеріями: • за датою народження (від наймолодшого учасника до найстаршого);

- на ім'я (з лівого боку встане той учасник, ім'я якого починається на букву «А», а праворуч – на букву «Я»);
- по довжині волосся (з лівого боку встане учасник з найкоротшим волоссям тощо);
- за кількістю братів і сестер у кожного (у кого найбільше – від того і почнемо відлік);
- за кількістю видимих гудзиків на одязі;
- по ширині посмішки;
- за розміром взуття;
- за зростанням (ноги на підлозі, руки витягнуті вгору).

Коли команда вирішить, що варто правильно, всі учасники повинні встати (руки по швах) та крикнути: «Зроблено!».

2. Основна частина

Вправа «Друкарська машинка»

Мета – розвиток навичок групової взаємодії.

Усі учасники встають у лінію чи коло. Групі дається завдання прочитати чотиривірші, наприклад:

У Лукомор'я дуб зелений.

Златий ланцюг на дубі тому...,

але не хором, а в такий спосіб. Учасники послідовно вимовляють по одній літері, пробіли - всі члени групи роблять бавовну руками, переклад каретки - туплять ногою. Коми і крапки теж можна якось позначити. Вправа повторюється до того часу, поки вірш не «прозвучить» без помилок.

Міні-лекція «Вступ до професії «психолог»

Мета опис професії «психолог», розгляд даної професії у світі, вивчення затребуваності професії «психолог» сьогодні.

Гра «Поміняйтеся місцями ті, хто ...»

Мета – стимулювати учасників, сприяти хорошему темпу робіт у групі.

Учасники сидять на стільцях у колі. Тренер виходить на середину кола і каже фразу: «Поміняйтеся місцями ті, хто... Наприкінці називається якась ознака чи вміння (уміє смажити яєчню)». Завдання тих, хто має дане вміння або ознаку, - помінятися місцями. Завдання ведучого - встигнути сісти на будь-яке місце. Той, хто не встиг сісти, стає новим.

Вправа «плюси» та «мінуси»

Мета – визначення позитивного та негативного у професії «психолог».

Учасники самостійно записують на картках позитивні та негативні сторони професії «психолог». Далі йде обговорення у групі. Ведучий записує на дошці позитивне та негативне у професії «психолог».

Вправа «Скульптор та глина»

Мета – взаємодія учасників групи з урахуванням невербального сприйняття одне одного.

Учасники розбиваються на пари. Один із них – скульптор, інший – глина. Скульптор повинен надати глині форму (позу), яку захоче. «Глина» податлива, розслаблена, «набуває» форми, яку їй надає скульптор. Закінчена скульптура застигає. Скульптор надає їй назву.

Потім «скульптор» та «глина» змінюються місцями. Учасникам не дозволяється перемовлятися.

Вправа «Чарівне дзеркало»

Мета – актуалізація життєвих та професійних цілей.

Ведучий пропонує учасникам уявити, що вони на хвилинку можуть зазирнути у своє майбутнє за допомогою «чарівного дзеркала», в якому вони зможуть себе побачити, по-перше, як психолог, по-друге, у будь-якій соціальній ролі. «Дзеркало» передають по колу, і кожен із учасників говорить уголос, що він там «побачив».

Після виконання вправи учасники поділяються на враження.

3. Релаксація

Вправа «Рожевий кущ»

Мета – зняття емоційної та м'язової напруги. Ведучий.

1. Сядьте зручно для вас, закрийте очі, зробіть кілька глибоких вдихів і видихів і розслабтеся.

2. Уявіть собі рожевий кущ з великою кількістю квітів і бутонів, що не розпустилися... Тепер переведіть свою увагу на один з бутонів. Він ще зовсім закритий, оточений зеленою філіжанкою, але на самому його верху вже помітний рожевий кінчик. Повністю зосередьте увагу на цьому образі, тримайте його в центрі вашого усвідомлення.

3. Тепер дуже повільно зелена філіжанка починає розкриватися. Вже видно, що вона складається з окремих чашолистків, які поступово відходячи один від одного, загинаються донизу, відкриваючи рожеві пелюстки, які все ще залишаються закритими. Чашолистки продовжують розкриватися, і ви вже бачите весь бутон цілком.

4. Тепер уже й пелюстки теж починають розкриватися, повільно розгортаючись доти, доки не перетворюються на повністю розквітлу квітку... Намагайтеся відчутти, як пахне ця троянда, відчуйте її характерний, тільки їй притаманний аромат.

5. Тепер уявіть собі, що на троянду впав промінь сонця. Він віддає їй своє тепло і світло. Протягом деякого часу продовжуйте утримувати в центрі своєї уваги троянду, освітлену сонцем.

6. Загляньте в саму серцевину квітки. Ви побачите, як там з'являється обличчя мудрої істоти. Воно сповнене розуміння та любові до вас.

7. Поговоріть з ним про те, що для вас є важливим на даний момент життя. Не соромлячись, запитайте, що вас зараз найбільше хвилює. Це можуть бути якісь життєві проблеми, питання вибору та напрямки руху.

Намагайтеся використати цей час для того, щоб з'ясувати все, що необхідно. (Тут навіть можна перерватися і записати те, що ви дізнаєтесь. Спробуйте розвинути та поглибити ті одкровення, які були вам дано.)

8. Тепер ототожніть себе з трояндою. Уявіть собі, що ви стали цією трояндою або ж увібрали в себе всю цю квітку... Усвідомте, що троянда та мудра істота завжди з вами і що ви будь-коли можете звернутися до них і скористатися якимись їхніми якостями. Символічно – ви і є ця троянда, ця квітка. Та сама сила, яка вдихає життя у Всесвіт і створила троянду, дає вам можливість розвинути в собі вашу найзаповітнішу сутність і все, що з неї виходить.

4. Заключна частина

Вправа «Оплески»

Мета – створення сприятливої атмосфери групи.

Учасники сидять чи стоять у колі. За бажанням один із учасників виходить у центр кола, а решта починають йому бурхливо аплодувати. Аплодисменти продовжуються стільки, скільки цього захочеться у центрі кола. Коли він вирішує, що йому достатньо уваги, він дякує групі (тим способом, який вибере він сам, – каже «дякую», кланяється, робить реверанс, тисне кожному руку і т. д.) і повертається до кола. Після цього місце у центрі кола займає наступний учасник.

Рефлексія

Кожен учасник висловлює свою думку про заняття за такою схемою:

- На занятті мені сподобалося...
- Я впізнав ...
- Мені було цікаво ...
- Мені було складно...
- Мені б хотілось ...

Модуль 2 «Модель фахівця психолога»

Реалізується двома заняттями: «Професійно-особистісний портрет психолога» та «Імідж психолога».

Основна мета: вивчення професійно-важливих якостей спеціаліста психолога, його особистісних характеристик, розгляд технології формування іміджу психолога.

Нижче наведено одне заняття даного модуля.

Тема «Професійно-особистісний портрет психолога»

Мета: формування уявлень у студентів про особистість психолога та розгляд її професійно важливих якостей.

Завдання:

1. Розглянути професійні та особистісні якості психолога.
 2. Сформувати в учасників ставлення до вимог, що пред'являються особистості психолога.
 3. Визначити професійно значущі якості психолога в учасників тренінгу.
- Стимульний матеріал:* фліпчарт (дошка), листи паперу, кольорові олівці, фломастери.
- Методи:* елементи ігротерапії, психогімнастики, рисункової терапії.
- Форма заняття:* групова.

Хід заняття

1. Вступна частина

Вітання

Вправа «Привітатись з компліментом»

Ціль – встановлення емоційного контакту між учасниками. Усі учасники сидять у колі. Привітний вимовляє комплімент сусідові. Вправу виконують по колу.

Вправа «Фіззарядка»

Мета – створення позитивного настрою у вигляді виконання спільних рухів.

Один учасник показує якийсь рух, а решта повторюють його чотири рази. І так кожен по колу показує рух, який знову повторюють. Можна робити цю вправу у русі по колу.

2. Основна частина

Вправа «Іграшка»

Ціль – усвідомлення особливостей своєї особистості.

Кожен член групи думає про те, якою іграшкою хотів би стати, обов'язково пояснити, чому і на основі яких характеристик було здійснено вибір. Група намагається відгадати цю "іграшку", йде обмін враженнями, своїми відчуттями.

Міні-лекція «Особистість психолога».

Мета - вивчення особистісних та професійних особливостей психолога, розгляд етичного кодексу психолога.

Вправа «Передай предмет»

Ціль – створення атмосфери позитивного настрою, підвищення концентрації уваги.

Учасники по колу передають будь-який предмет (маркер, м'ячик). Але спосіб передачі кожного разу для кожного учасника має бути новим. Якщо предмет падає, гра починається наново.

Профігра «Професія - психолог»

Мета - формування уявлень про вимоги, які професії пред'являють до здібностей людини, розширення знань про професійно важливі якості особистості.

Група ділиться на дві команди, завдання кожної команди – назвати як найбільше професійно важливих якостей психолога. Учасники записують ці якості на дошці. Далі йде обговорення, які якості притаманні лише психологу, а які спеціалістам професій типу «Людина – людина».

Вправа «Кінорежисери» (В. Ю. Бабайцева)

Мета – оцінка необхідності багатьох якостей особистості професійному плані.

Учасники розбиваються на кілька підгруп. Кожна підгрупа є кінорежисерами будь-якої кіностудії. Перед кожною кіностудією поставлено завдання підібрати акторів для зйомки фільму про школу. Головні дійові особи фільму: вчитель, який працює в цій школі, молодий психолог, який починає свою роботу в школі, пожежник, який перевіряє стан протипожежної безпеки цього навчального закладу. Кінорежисерам пропонується визначити: а) якості, необхідні для створення даних образів, та б) якості, небажані для даних образів. Для полегшення роботи командам кінорежисерів пропонуються списки якостей, які за необхідності можна доповнити (Додаток 3, стор. 71). Списки необхідних та небажаних якостей провідним складаються заздалегідь.

Кінорежисерам пропонується, спираючись на перший список, вибрати 3–5 якостей, без яких не можуть обійтися головні дійові особи, і, спираючись на другий список, вибрати таку саму кількість якостей, які в жодному разі не повинні бути присутніми в цих образах.

Обговорення: аналізується, чому учасники вибрали саме ці якості, чим відрізняються один від одного образи головних героїв, які з цих якостей виявляються у себе.

Вправа «Чарівна рука»

Мета – сприйняття себе та своїх особистісних та професійних якостей.

Кожен учасник групи на аркуші паперу зверху пише своє ім'я, потім обводить руку олівцем. На кожному пальці пропонується написати якусь свою якість, можна розфарбувати пальці в різні кольори. Потім «долоньки» пускаються по колу, та інші учасники між пальцями можуть написати інші якості, які притаманні тому, чия долоня.

Що нового ти дізнався про себе? Акцент під час обговорення полягає в тому, що є частка правди про нас і в тому, як ми сприймаємо себе, і в тому, як бачать нас інші люди.

Вправа «Вгадай, хто це?»

Ціль – розвиток спостережливості, емпатії, надання допомоги один одному у професійному визначенні.

Продовження ДОДАТКУ Г

Доброволець виходить із кабінету. Учні, що залишилися, загадують одного з присутніх. Ведучий повертається. Йому необхідно відгадати, кого загадала група, ставлячи запитання. Але є одна умова: можна ставити групі тільки такі питання, які б пов'язані з інтересами, захопленнями загаданої людини, її майбутньою професією. Не можна ставити прямих питань (як звати, якої статі тощо).

Приклади запитань, які можна ставити:

- Чи відповідає йому професія психолог?
- Чи має він захоплення, хобі? Які?
- До яких навчальних дисциплін він виявляє інтерес?
- Чи змогла б ця людина працювати психологом?
- Якими професійними якостями та здібностями володіє?
- Які розвинені особистісні характеристики?

Після того, як відгадали загаданого студента, пропонується обговорити питання:

- Чи важко було здогадатися, кого загадали?
- Відповідь на яке питання найбільше сприяла відгадці?
- Що цікавого дізналася про себе людина, яку загадали?
- З чим він погоджується, а з чим ні? тощо

3. Релаксація

Вправа «Чарівна лавка»

Мета - усвідомлення себе, своїх особливостей та аналіз цих особливостей.

Ведучий. Я хочу запропонувати вам вправу, яка дасть вам можливість подивитися на себе. Влаштуйтеся зручніше. Декілька разів глибоко вдихніть і видихніть і повністю розслабтеся. Уявіть собі, що ви йдете вузькою стежкою через ліс. Уявіть навколишню природу. Озирніться навколо. Похмуро чи світло в навколишньому лісі? Що ви чуєте? Які запахи ви відчуваєте? Що ви відчуваєте? Раптом стежка повертає і виводить вас до якогось старого будинку. Вам стає цікаво і ви заходите всередину. Ви бачите полиці, ящики. Скрізь стоять судини, банки, коробки. Це – стара крамниця, причому чарівна. Тепер уявіть продавця цієї крамниці, який каже вам: «Ласкаво просимо! Тут ви можете придбати щось, але не речі, а риси характеру, здібності – все, що забажаєте. Але є ще одне правило: за кожну якість, ваше бажання, ви повинні віддати будь-що, іншу якість або від чогось відмовитися». Той, хто забажає скористатися чарівною лавкою, може підійти до продавця та сказати, чого він хоче. Поговоріть із продавцем, спробуйте домовитися з ним про обмін якостей. Коли розмова буде завершена, повертайтеся до групи.

4. Заключна частина

Вправа «Послання»

Мета – створення сприятливої атмосфери групи.

Ведучий пропонує учасникам написати записки, які будуть прочитані лише останній день тренінгу. Записки мають бути анонімними. Учасники самостійно обирають колір листочка із посланням. Після того як всі перестали писати, ведучий збирає листи і поміщає в заздалегідь приготовлену коробочку. Зміст записок може бути будь-яким: від мудрих думок, які відвідали учасників, до анонімних листів якійсь конкретній людині. В останній день тренінгу записки виймаються, хто веде їх зачитує вголос.

Рефлексія Кожен учасник висловлює свою думку про заняття за наступною схемою:

- На занятті мені сподобалося...
- Я впізнав ...
- Мені було цікаво ...
- Мені було складно...
- Мені б хотілось ...

Модуль 3 «Особливості професійної діяльності психолога»

Містить у собі три заняття: «Професійна діяльність психолога», «Специфіка робота психолога у різних сферах діяльності» та «Психолог у сфері освіти».

Основна мета: вивчення специфіки праці психолога.

Нижче наведено одне заняття даного модуля.

Тема «Професійна діяльність психолога»

Ціль: вивчення особливостей професійної діяльності психолога.

Завдання:

1. Розглянути основні характеристики діяльності психолога.
2. Розвинути професійні навички та вміння психолога.

Стимульний матеріал: аркуші паперу, ручки.

Методи: елементи ігротерапії, психогімнастики.

Форма заняття: групова.

Хід заняття

1. Вступна частина

Вітання

Вправа «Побажання на сьогодні»

Мета - створення сприятливої атмосфери та позитивного настрою на роботу в групі.

Продовження ДОДАТКУ Г

Тренер пропонує розпочати заняття з побажань на сьогоднішній день. Побажання мають бути короткими, бажано одним словом. Один із учасників кидає м'яч із побажанням іншому. Той – наступному учаснику тощо.

Вправа «Колір»

Мета – розвиток уважності та сензитивності учасників групи один до одного.

Кожен учасник загадує колір сьогоднішнього дня. Усім учасникам лунають чисті аркуші паперу та ручки, де вони записують імена всіх присутніх, а навпаки імені колір, з яким асоціюється той чи інший учасник. Далі учасники зачитують по черзі свої пропозиції. Підраховується кількість правильно вгаданих відповідей. Визначаються найбільш уважні та чутливі учасники. Йде обговорення.

2. Основна частина**Вправа «Передача почуття по колу»**

Ціль – згуртування учасників групи.

Усі члени групи сідають на стільцях у коло дуже щільно. Усі заплющують очі. Завдання в тому, щоб передати по колу якесь почуття без слів, тільки використовуючи дотики до члена групи, що сидить поруч, відповідно до переданого почуття. Тренер призначає того, хто це робить першим. Після цього учасник може розплющити очі, а член групи, який сприйняв передане почуття, повинен передати його наступному члену групи. При цьому зовсім не обов'язково в точності повторювати рухи попереднього члена групи, головне – передати те саме почуття, стан, при цьому можна використовувати інші рухи, дотики. Після того, як почуття передано по колу, воно повертається тому, хто його відправив. До цього моменту всі сидять із розплющеними очима. Кожного, починаючи з першого учасника, питають, яке відчуття одержав, яке відправив. В результаті знаходять того чи тих людей, через які сталося спотворення.

Міні-лекція «Особливості професійної діяльності психолога»

Мета - розгляд основних напрямів та характеристик діяльності психолога.

Вправа «Заборонений плід», Ціль – розвиток навичок саморегуляції.

На середину аудиторії ставиться стілець. Уся група встає з будь-якої сторони стільця. Стілець у центрі означає заборонений плід. Кожен учасник по черзі повинен підійти до стільця і пантомімою показати, що він робитиме з ним як із забороненим плодом.

Вправа «Поганий психолог»

Мета - усвідомлення своїх недоліків у професійному становленні, у вчинках без перекладу їх на особистість, вміння коректно видавати та сприймати критику.

Продовження ДОДАТКУ Г

З-поміж учасників вибирається студент на роль «поганого психолога» (залежно від групи та ситуації ним може стати той, хто дійсно почувається поганим психологом, або, навпаки, той, хто є успішним студентом і здатний витримати цю інтервенцію). Інші розбиваються на 2 групи, приблизно рівні за кількістю. Завдання групи «обвинувачів» – виділити негативну межу «поганого психолога» та описати її прояви. Просто «оціночні» висловлювання, без опису ситуації прояви цієї межі, не допускаються. Функції «захисників» – знайти пояснення прояву цієї межі та дати іншу, позитивну характеристику «поганому психологу». Висловлювання говорять в обличчя «поганому психологу», він має бачити, хто каже. Потім слово дається герою. Він сам висловлюється щодо почутого, висловлюючи своє емоційне ставлення до ситуації, сам відповідає на звинувачення. Описує себе як «хорошого» психолога.

Обговорення: уміння усвідомлювати свої слабкості та недоліки, уміння «тримати удар».

Вправа «Черга»

Ціль – розвиток комунікативних навичок.

З групи вибираються кілька людей, у тому числі одна – ведучий. Інші стають один з одним як би в чергу, а ведучий повинен пройти до прилавка магазину без черги. Він зав'язує розмову з кожним, хто стоїть, намагаючись досягти своєї мети. У цьому учасники можуть мати ігрові завдання.

Після програвання сценок ведучий звертає увагу на успішність чи неуспішність основного учасника, вербальні та невербальні компоненти встановлення контакту.

Вправа «Зауваження станів»

Мета – розвиток спостережливості та вміння розпізнавати стан оточуючих.

Робота виконується у діадах. Виберіть собі партнера для виконання цієї вправи. Розподіліть ролі. Перший номер сидить навпроти другого і називає вголос його статки. Наприклад: «Зараз ти трохи хвилюєшся». Як тільки він помітить, що стан партнера змінилося, зазначає такий стан: «А зараз ти зняковів (розвеселився, сумуєш і т. д.)». Вправа виконується протягом двох-трьох хвилин. Далі відбувається зміна ролей. Після виконання вправ обговорення.

Інструкція для виконавців першої ролі: ваше завдання – розпізнавати та відзначати вголос стану партнера. Як тільки його стан зміниться, назвіть його новий стан. Будьте уважні: стани змінюються швидко, особливо в момент вимовлення фрази.

Продовження ДОДАТКУ Г

Інструкція для виконавців другої ролі: у вас немає жодного завдання. Просто будьте собою. Ви не повинні заважати партнеру, приховуючи свої прояви, або зображати почуття, яких ви не відчуваєте. Будьте природні.

Вправа «Заплутана розмова»

Мета – розвиток здатності вловлювати та запам'ятовувати ключові моменти розмови.

Учасники по колу починають писати історію. Основна вимога, щоб історія вийшла з безліччю поворотів сюжету. Для цього учасники можуть продовжувати історію, «вхопившись» за будь-яке слово в попередньому оповіданні, і далі, висловлюючи свої асоціації на нього; або просто заплутувати розповідь на свій розсуд.

Після того як розповідь складено, тобто всі учасники внесли свій внесок в історію, ведучий запитує: «Хто може переказати історію від початку до кінця, не пропускаючи жодного моменту?». Якщо охочі є, то вони кажуть. Будь-які зауваження та доповнення з розповіді група робить тільки після того, як оповідачка закінчила свою розповідь.

Далі ведучий просить перерахувати основні сюжетні лінії оповідання та позначити єдину структуру історії: Про що вона? Про кого вона? Хто головні герої? Що можна забрати з історії, не порушуючи єдиного контексту?

3. Релаксація**Вправа «Уяви собі море»**

Мета - зняття психоемоційного напруження, ауторелаксація.

Учасники займають зручну для себе позу, заплющують очі та розслабляються. Ведучий повільно, розмірено читає інструкцію:

«Уявіть собі, що ви йдете широкою лісовою стежкою. На листі грають сонячні відблиски, повітря свіже і приємне, співають птахи. Вам комфортно та легко. І ось попереду ви бачите просвіт, наближаєтеся до нього, і перед вами відкривається море. М'який білий пісок, лагідна бірюзова вода. Ви йдете босоніж пляжем, пісок теплий і бархатистий. Вибираєте місце, яке вам подобається, і лягаєте на пісок. Вас пестить сонце, приємно шелестить прибіїв. Помилуйте картиною, яка вас оточує, поживіть у ній кілька хвилин... Можете просто позасмагати на пляжі, а можете поринути у лагідне тепле море... Насолоджуйтесь цими відчуттями». Учасникам дається 2-3 хв, щоб побути в уявленому місці.

4. Заключна частина**Гра «Компліменти»**

Ціль – підвищення емоційного фону в учасників.

Продовження ДОДАТКУ Г

Стоячи у колі, всі беруться за руки. Дивлячись у вічі сусідові, треба сказати кілька добрих слів, за щось похвалити (або за те, що сталося на занятті сьогодні, або відзначити якості, які в ньому привабливі: розумні, красиві очі тощо). Приймаючий комплімент киває головою і дякує: «Дякую, мені дуже приємно!» – потім каже комплімент своєму сусідові. Вправа проводиться за колом.

Рефлексія

Кожен учасник висловлює свою думку про заняття:

- На занятті мені сподобалося...
- Я впізнав ...
- Мені було цікаво ...
- Мені було складно...
- Мені б хотілось ...

Модуль 4 «Шляхи професійного вдосконалення»

Включає два заняття: «Мій професійний шлях» і «Підведення підсумків»

Основна мета: визначення життєвих цілей та професійного шляху учасників групи.

Подано одне заняття даного модуля.

Тема «Мій професійний шлях»

Мета: визначення життєвих та професійних цілей в учасників групи.

Завдання:

1. Розглянути особливості професійного розвитку та вдосконалення.
2. Визначити свої життєві та професійні цілі.
3. Вивчити можливі шляхи досягнення професійних цілей.

Стимульний матеріал: дорожня картка.

Методи: елементи ігротерапії, психогімнастики.

Форма заняття: групова.

Хід заняття**1. Вступна частина**

Вітання

Вправа «Я радий тебе бачити...»

Ціль – визначення позитивних сторін учасників.

Кожен із учасників звертається до свого сусіда зі словами: «Я радий тебе бачити, бо...».

Продовжити це висловлювання потрібно зовнішніми описами людини, а особистісними якостями учасників.

Вправа «Десять секунд»

Мета – створення позитивної емоційної єдності групи.

Ведучий. Зараз ви почнете швидкий спонтанний рух кімнатою. Будьте уважні, тому що час від часу вам доведеться реагувати на різноманітні завдання ведучого та виконувати їх у найкоротший термін – протягом 10 с.

Розподіліться на тих, хто має годинник на руці, і тих, хто не має! Раз, два, три... десять. Стоп! Перевіряємо. У цій групі у всіх учасників є на руці годинник. А в цьому гурті всі щасливічки, так? Що означає: "Чому"? Тому що «щасливий годинник не спостерігає...»!

Продовжуємо ходьбу! Розподіліться за стилем взуття (за довжиною волосся; за тим, скільки братів і сестер у сім'ї; за улюбленим заняттям у вільний час; за кольором штанів та спідниць; за кольором очей; за настроєм, який ви зараз відчуваєте). (У кожному випадку рахунок, перевірка.)

2. Основна частина**Міні-лекція «Шляхи професійного вдосконалення»**

Мета – формування у студентів уявлень про професійний розвиток та самовдосконалення.

Вправа «Девіз»

Мета – визначення свого девізу та своєї мети в житті.

Усі учасники по черзі говорять про те, яку футболку і з яким написом-девізом вони купили б собі, якби була така нагода. Цей напис повинен відображати життєве кредо людини, її основний життєвий принцип, а колір відповідатиме його характеру.

Вправа «Дорожня карта»

Мета – усвідомлення проміжних етапів та можливих шляхів досягнення своєї професійної мети.

Пропоную вам ознайомитись із «дорожньою картою». Сформулюйте свою професійну мету. Запишіть її (кінцеву зупинку вашого шляху) зверху на аркуші. Продумайте та запишіть у свою «дорожню карту» проміжні зупинки. Поділіться на пари та розкажіть партнеру про свій шлях до професійної мети. Спробуйте спільно розробити альтернативний (інший) шлях до тієї ж мети. Відобразіть цей інший шлях на карті іншим кольором.

Вправа «Мої досягнення»

Мета - розвиток вміння знаходити в собі сильні сторони та спиратися на них при досягненні поставленої мети.

Продовження ДОДАТКУ Г

У кожному з учасників уже зараз є те, чим вони можуть пишатися, чого досягли вже зараз. Потрібно пишатися своїми успіхами та не боятися про них заявити. Успіхи зараз – це внутрішні ресурси, які можуть допомогти досягти поставленої мети. Учням пропонується по колу розповісти про свої успіхи та досягнення, використовуючи незакінчені пропозиції:

- Я пишаюся тим, що я...
- Особливо добре мені вдається...
- У мене добре виходить ...
- Своїм успіхом я вважаю...

Після закінчення кола учасники розповідають, чи з'явилося у них почуття гордості за себе, коли вони розповідали про свої досягнення. Також психолог запитує учасників, що їм ще може допомогти у досягненні поставленої мети.

3. Релаксація

Вправа «Думай про дихання»

Мета - зняття психоемоційного напруження, ауторелаксація.

Ведучий. Прийміть зручні пози. Зазвичай ми не помічаємо, як дихаємо. Але зараз ми потренуємось контролювати цей процес. Спочатку просто сконцентруйте свою увагу на тому, як ви дихаєте: зауважте, коли ви вдихаєте, а коли видихаєте... А тепер починайте дихати повільно і якнайглибше. Уявіть собі, як свіже повітря входить у ваші легені, все нижче і нижче, до самого живота, відчуйте, як це відбувається. А тепер він повільно і плавно виходить... Зробіть сім таких повільних та глибоких вдихів та видихів.

4. Заключна частина

Вправа «Невербальний подарунок»

Мета – створення сприятливої атмосфери у вигляді невербального взаємодії.

Завдання кожного члена групи – невербально показати групі, який подарунок він їй дарує. Подарунком може бути як щось конкретне – зірвані квіти, морозиво, телевізор, так і щось дуже масштабне чи навіть абстрактне – заходи сонця та світанки, зірки з неба, велике людське щастя. Той, хто дарує, повинен максимально докладно, хоча і без слів, описати свій подарунок: важкий він або легкий, великий або маленький, якої він форми, як упакований..

Рефлексія

Кожен учасник висловлює свою думку про заняття за такою схемою:

- На занятті мені сподобалося...
- Я впізнав ...
- Мені було цікаво ...
- Мені було складно...